

«Η ματιά των άλλων»
Προσλήψεις προσώπων
που σφράγισαν τρεις αιώνες
(18ος-20ός)

«Η ματιά των άλλων»
Προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν τρεις αιώνες

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

– 127 –

«Η ματιά των άλλων»
Προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν
τρεις αιώνες (18ος-20ός)

Επιμέλεια
Κατερίνα Δέδε - Δημήτρης Δημητρόπουλος

Αθήνα 2012

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Αθήνα
τηλ. 210 72.73.554, fax 210 72.46.212
e-mail: kne@eie.gr
ISBN 978-960-9538-08-4

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα επιμελητών	9
Ευδοκία Ολυμπίτου, <i>Μπουμπουλίνα: Η θηλυκή εκδοχή της ανδρείας</i> ..	13
Βασίλης Παναγιωτόπουλος, <i>Οι ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας</i>	25
Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, <i>Ο Ρήγας με τα μάτια των άλλων. Διαδρομές της πρόσληψης ενός ήρωα</i>	35
Σοφία Ματθαίου, <i>Ο Κοραΐς και οι έλληνες κλασικοί φιλόλογοι τον 19ο αιώνα</i>	51
Δημήτρης Δημητρόπουλος, <i>Ο «Γέρος του Μοριά»: Κτίζοντας μια πατρική φιγούρα του έθνους</i>	69
Νίκος Θεοτοκάς, <i>Μακρυγιάννης: Αναγνώσεις αναγνώσεων</i>	91
Χρήστος Λούκος, <i>Οι «τύχες» του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση</i>	101
Παναγιώτης Μιχαηλάρης, <i>Παλαιών Πατρών Γερμανός: Οδεύοντας προς το θρύλο</i>	111
Διονύσης Τζάκης, <i>Μύθος και ιστορία. Οι πρώτοι βιογράφοι του Γεώργιου Καραϊσκάκη</i>	123
Ουρανία Πολυκανδριώτη, <i>Ο Στράτης Μυριβήλης και οι πολλαπλές αναγνώσεις του έργου του</i>	135
Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, <i>Η κατασκευή μιας επιχειρηματικής δυναστείας: Η οικογένεια Ράλλη</i>	149
Μαρία Δαμηλάκου, <i>Προσλήψεις του Μπολίβαρ από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα</i>	173
Κατερίνα Δέδε, <i>Ο «Μάυρος Καβαλάρης». Οι βιογραφίες του Νικόλαου Πλαστήρα</i>	193
Σπύρος Δραΐνας, <i>Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το τρίγωνο της χαρισματικής ηγεσίας</i>	227

Ανεπίδοτο «ευχαριστώ» στην Εύη.
Για όλα τα μεγάλα και όλα τα μικρά...

Κατερίνα Δέδε

Ο «ΜΑΥΡΟΣ ΚΑΒΑΛΑΡΗΣ» ΟΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΛΑΣΤΗΡΑ

Τι κάνετε, ρώτησαν τον κ. Κόινερ, όταν αγαπάτε έναν άνθρωπο;
Κάνω ένα σκίτσο του, είπε ο κ. Κόινερ, και φροντίζω να του μοιάζει.

Ποιο; Το σκίτσο;

Όχι, είπε ο κ. Κόινερ, ο άνθρωπος.

Μπ. Μπρεχτ, *Ιστορίες του κυρίου Κόινερ*

Λίγα πρόσωπα της σύγχρονης Ελλάδας συγκέντρωσαν γύρω τους τόσες γραφίδες όσες ο Νικόλαος Πλαστήρας. Δεκατέσσερα κείμενα που διεκδικούν τον χαρακτήρα της βιογραφίας έχουν εντοπιστεί,¹ ενώ το χρονικό εύρος της δημοσίευσής τους έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: από το 1923 έως και το 1952, ο Πλαστήρας γνώρισε τριάντα σχεδόν χρόνια βιογραφούμενος εν ζωή. Αλλά και στη συνέχεια, μετά από μία σιωπή άλλων τριάντα χρόνων, θα επανέλθει στο προσκήνιο το 1984 μέχρι και το 2007, οπότε σημειώνε-

---

* Το κείμενο αυτό δεν θα είχε ολοκληρωθεί χωρίς τη συντροφιά, την υπομονή και τις συμβουλές των αγαπημένων φίλων και συναδέλφων Λίνας Βεντούρα, Δημήτρη Δημητρόπουλου και Λεωνίδα Καλλιβρετάκη, αλλά και της φίλης Εύης Πιπερίδου, τους οποίους ευχαριστώ από καρδιάς. Ένα ξεχωριστό «ευχαριστώ» οφείλω στον Βασίλη Παναγιωτόπουλο, «δρομέα» μεγάλων αποστάσεων και επίμονο δάσκαλο.

1. Προφανώς οι αριθμοί αυτοί αντιπροσωπεύουν όσα κείμενα κατέστη δυνατό να εντοπιστούν για τις ανάγκες αυτής της παρουσίασης, χωρίς να μπορούμε όμως να αποκλείσουμε την ύπαρξη και άλλων. Να σημειωθεί ότι στα παραπάνω δεν έχουν συμπεριληφθεί τα πρακτικά δύο συνεδρίων που έχουν πραγματοποιηθεί με θέμα τον ίδιο: *Ιστορικό-Πολιτικό Συνέδριο για τον Νικόλαο Πλαστήρα* (Καρδίτσα 13-14, Μορφοβούνι 15 Μαΐου 1993), *Καρδίτσα 1994 και Ο Νικόλαος Πλαστήρας και η Χίος*, (Χίος 18-19 Σεπτεμβρίου 1999), Χίος 2000. Παρ' ότι τα παραπάνω δείχνουν ότι το ενδιαφέρον για τον Πλαστήρα παραμένει αμείωτο, κρίθηκε σκόπιμο να μην ενταχθούν στο παρόν κείμενο, καθώς ξεφεύγουν από τη λογική των αυτοτελών βιογραφιών που παρουσιάζονται εδώ.

ται η πλέον πρόσφατη έκδοση. Ο μεγάλος αριθμός των βιογραφιών και η πύκνωσή τους μέσα στον χρόνο,² παρουσιάζουν έτσι ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Αν και οι βιογραφίες έχουν ως αφετηρία της αφήγησης είτε τη γέννηση του προσώπου είτε τα παιδικά του χρόνια και ολοκληρώνονται, καλύπτοντας τη δράση του μέχρι κάποιο σημείο σύγχρονο ή προγενέστερο με τη στιγμή της συγγραφής, δημιουργώντας την ψευδαίσθηση στον αναγνώστη ότι παρακολουθεί τη ζωή του βιογραφούμενου από την αρχή μέχρι το τέλος, αυτό αποτελεί μια συγγραφική σύμβαση. Στην πραγματικότητα οι συγγραφείς εκκινούν από το εκάστοτε παρόν και από εκεί κάνουν ένα άλμα στο παρελθόν για να υπηρετήσουν τη χρονική ακολουθία της αφήγησης. Κάθε συγγραφέας παρακολουθεί τις δράσεις του παρελθόντος με τα μάτια του παρόντος και με αυτά τις αφηγείται και τις ερμηνεύει. Αυτό το διαφορετικό «παρόν» εντός του οποίου γράφονται οι βιογραφίες είναι εντέλει και το στοιχείο που τις διαφοροποιεί μεταξύ τους. Στο κείμενο που ακολουθεί, θα προσπαθήσουμε να εντάξουμε τα κείμενα στο πλαίσιο της εποχής τους και να ανιχνεύσουμε τους πιθανούς λόγους της συγγραφής τους.

Πριν όμως προχωρήσουμε, ας δούμε τα βασικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Πλαστήρα, όπως παρουσιάζονται σε όλες τις βιογραφίες:

Ο άνθρωπος: παρ' ότι γεννημένος από φτωχή οικογένεια, αδιαφορούσε για τα χρήματα και ζούσε ασκητικά με μόνη του έγνοια αργότερα τα ορφανά που είχε υιοθετήσει. Απεχθανόταν τις τιμές, ήταν ήρεμος αλλά αντιδρούσε έντονα στο άδικο και ήταν θεοσεβούμενος.

Ο στρατιωτικός: κατατάχτηκε στον στρατό από καθαρό πατριωτισμό και διακρίθηκε από νωρίς στη μάχη, αποκτώντας το προσωνύμιο «Μαύρος Καβαλάρης». Κέρδισε με τη δράση του τον σεβασμό των στρατιωτών και των ανώτερών του –ακόμα και των αντιπάλων. Προήχθη πάντα επ' ανδραγαθία και έσωσε την τιμή του στρατού με τη συντεταγμένη αποχώρησή του από το μικρασιατικό μέτωπο. Τιμήθηκε για τη δράση του από την εθνοσυνέλευση ως «άξιος της πατρίδος».

Ο πολιτικός: υπήρξε σε όλη τη ζωή του ακοιμάτιστος και εισήλθε στην πολιτική ζωή του τόπου μόνο όταν θεώρησε ότι ήταν προς όφελος της πατρίδας με καθαρά εθνικούς σκοπούς. Υπήρξε επίσης ακραιφνής

---

2. Τα κείμενα ακολουθούν την εξής χρονολογική σειρά: 1923, 1924, 1933 (τρία), 1947, 1950, 1951, 1952, 1953, 1984, 1999, 2000, 2007.

δημοκράτης, αποτέλεσε τη φωνή του λαού (ιδίως των αγροτών και των προσφύγων) και αποστρεφόταν το ρουσφέτι.

1923-1924: ο αήττητος ήρωας της Μικρασίας

Η εμφάνιση του Νικ. Πλαστήρα ως «Μαύρου Καβαλάρη»,³ ξεκινά, βιβλιογραφικά, το 1923, όπως του αρμόζει: μ' ένα ομώνυμο «παραμύθι»,⁴ γραμμένο από τον δημοσιογράφο Θεόδωρο Δογάνη.⁵ Η συγκεκριμένη αφήγηση, «δεν τολμά ν' αγγίξει», όπως γράφει ο συγγραφέας, την ιστορία «εκείνου που έσωσε την τιμή της Ελληνικής Πατρίδας, ορθώνοντας κάστρο τα στήθη του αντίκρυ στην Προδοσία» και έτσι επικεντρώνεται μόνο στη δράση του πριν την καταστροφή και ιδίως στη διάσωση των προσφύγων.⁶ Όπως ρητά σημειώνεται, δεν πρόκειται για μία βιογραφία, αλλά για «[...] κάτι σαν παραμύθι που θα διηγάται όταν περάσουν χρόνια και χρόνια στα εγγονάκια της η γιαγιά, η σημερινή Μικρασιάτισσα κοπελίτσα, που θα την ξαναπάη στο σπίτι της ο Μαύρος Καβαλάρης».⁷ Παρά την απόδοση στον Πλαστήρα

3. Βλ. Ιω. Πεπονής, *Νικόλαος Πλαστήρας στα γεγονότα 1909-1945*, Θεσ/νίκη χ.χ., σ. 8. «Το “μαύρος” ήταν η ιδιαίτερη εντύπωση, που έδινε το πρόσωπό του, με το βαθύ μελαχροινό χρώμα του, με τα κατάμαυρα μουστάκια του, με τα μαύρα και πυκνά φρύδια του, με τα κατάμαυρα και μεγάλα μάτια του [...] Το “καβαλάρης” ήταν η εντύπωση, που άφηνε η παρουσία του μέσα στη μάχη, στην οποία παρουσιαζόταν πάντα καβάλα και στην οποία τον έβλεπαν πάντα ορμητικόν κι αλύγιστον και ποτέ πεζόν. Ήταν τα χαρακτηριστικά με τα οποία αργότερα θα γινόταν θρύλος». Παρά το ότι ο Πλαστήρας απέκτησε το προσωνύμιο αυτό στο πεδίο της μάχης, οι βιογράφοι του δεν φαίνεται να συμφωνούν για το πότε. Έτσι, άλλοτε τοποθετείται στην περίοδο των Βαλκανικών (είτε στη μάχη του Λαχανά είτε στη μάχη των Γιαννιτσών) και άλλοτε στην εκστρατεία της Ουκρανίας.

4. Θ. Δ., *Ο Μαύρος Καβαλάρης*, Αθήνα 1923, 15 σελ.

5. Παρότι στην έκδοση του 1923, ο συγγραφέας θα υπογράψει με τα αρχικά του, Θ. Δ., η ταυτότητά του θα αποκαλυφθεί τον επόμενο χρόνο σε άλλη έκδοση (βλ. παρακάτω) που θα συμπεριλάβει και το εν λόγω παραμύθι.

6. Το γεγονός ότι παρουσιάζεται ως «πατέρας και προστάτης» των προσφύγων και «εκδικητής» μετατρέπει και τον ίδιο σε έναν ιδιότυπο «πρόσφυγα».

7. Θ. Δ., *Ο Μαύρος Καβαλάρης*, σ. 4. Τα ίδια σχεδόν λόγια χρησιμοποιεί και η Αναστασία Φαφαλέν, πρόσφυγας από τη Μ. Ασία, σε επιστολή της στις 3 Μαρτ. 1924 προς τον Ν. Πλαστήρα: «[...] ελπίζω “πάλιν με χρόνια με καιρούς, πάλιν δικά μας θάναι” τα μέρη μας εκείνα που τόσον σκληρώς αφήσαμε και εις τα οποία Ύμεις, ο “Μαύρος Καβαλάρης” ως αποκαλούσαν, διά της σπάθης Σας θα μας οδηγήσητε πάλιν εκεί, στα χώματα εκείνα [...]». Βλ. *Ιστορικά Αρχεία*

σχεδόν υπερφυσικών χαρακτηριστικών,⁸ –όπως υπαγορεύει εξάλλου και το είδος της αφήγησης– δεν μπορεί να μη σημειώσει κανείς, ότι εδώ, για πρώτη φορά, καταγράφονται τα δύο αρχετυπικά στοιχεία που θα τα συναντήσουμε αργότερα σε όλες τις βιογραφίες: του αήττητου⁹ «Μαύρου Καβαλάρη», ακατάβλητου πολεμιστή και «σωτήρα της τιμής» της πατρίδας.

Το πρώτο εγχείρημα που έχει τα χαρακτηριστικά βιογραφίας, με τίτλο *Ο Πλαστήρας*,¹⁰ εκδίδεται ένα χρόνο αργότερα, το 1924, από την Άννα Παπαδοπούλου.¹¹ Αν και το κύριο βάρος της συγγραφής επωμίζεται ο Γιάννης Σακελλαρίου, ο τόμος περιλαμβάνει ακόμα πλήθος κειμένων: πρόλογο του Ελ. Βενιζέλου,¹² περιγραφή της γνωριμίας της Άννας Παπαδοπούλου με τον

Μουσείου Μπενάκη (ΙΑΜΜ)/Αρχείο Πλαστήρα 372, φακ. «Αλληλογραφία 1923-1933».

8. Ενδιαφέρουσα από την άποψη αυτή είναι η οραματική σκηνή στο τέλος του παραμυθιού: «[...] Δεν πέθανε, καλά μου παιδιά, στο κρεβάτι ο Μαύρος Καβαλάρης. Ούτε σκοτώθηκε στη μάχη. Δεν τον ακούτε που περνάει τ' ανέμου καβαλάρης σιμά στα παραθύριά μας, αγριοσουρώντας και κυνηγώντας τον εχθρό στην Κόκκινη Μηλιά;»

9. Εδώ εμφανίζεται και η άποψη περί του «αήττητου» στρατού, ενός «μύθου που επινόησε ο Πλαστήρας», βλ. G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα, 1821-1936*, μτφ. Θεόδ. Παρασκευόπουλος, τ. Β', Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2006, σ. 1023, σημ. 55.

10. *Ο Πλαστήρας*, [Αθήνα], «Έκδοσις της Μάννας», 1924, 110 σελ.

11. Η Άννα Παπαδοπούλου (1871-1938) ήταν κόρη του Μιχαήλ Μελά και αδελφή του Παύλου Μελά. Από την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων και έως τη μικρασιατική εκστρατεία ακολούθησε τον ελληνικό στρατό ως αξιωματικός νοσοκόμα, γεγονός που της προσέδωσε τον χαρακτηρισμό ως «Μάννας του Στρατιώτου». Γνωρίστηκε με τον Πλαστήρα στο μικρασιατικό μέτωπο και συνδέθηκαν φιλικά έως το τέλος της ζωής της. Αποπέμφθηκε από το στράτευμα τον Σεπτέμβριο του 1921 με την κατηγορία της βενιζελικής προπαγάνδας. Περισσότερα για τη ζωή και τη δράση της βλ. Αντ. Θ. Σταυρίδης, *Άννα Μελά Παπαδοπούλου*, Αθήνα, Μίλητος, [2010] και Αντ. Θ. Σταυρίδης (επιμ.), *Ως ελευθέρα πολίτις... Ημερολόγιο εκστρατείας 1912-1926 Άννας Μελά Παπαδοπούλου*, τ. Α', Αθήνα, Μίλητος, [2011].

12. Ο πρόλογος του Βενιζέλου (για την εξασφάλιση του οποίου η Άννα Παπαδοπούλου είχε κοπιάσει) δεν είναι άνευ σημασίας, καθώς εξάγει «την πολιτικότηταν, [του Πλαστήρα] την οποίαν επέδειξεν υπό περιστάσεις αίτινες έθηκαν πολλάκις εις τραγικήν δοκιμασίαν την στρατιωτικήν του ψυχήν». Σχετικά με την απήχρηση του προλόγου αυτού βλ. επιστολή της Άννας Παπαδοπούλου προς τον Βενιζέλο, 9 Μαΐου 1924 (*Ως ελευθέρα πολίτις*, σ. 689), καθώς και του Πλαστήρα προς την ίδια, 7 Ιουλ. 1924 (*στο ίδιο*, σ. 691). Τον πρόλογο θα αναπαράγει και το *Ελεύθερον Βήμα* (24 Ιουν. 1924).

Πλαστήρα, σημείωμα για τον σκοπό της έκδοσης,¹³ καθώς και άλλα κείμενα σχετικά με τον βιογραφούμενο, γραμμένα από τους Παντ. Καφή,¹⁴ Κ. Μισαηλίδη¹⁵ και Στυλ. Πρωτονοτάριο.¹⁶ Ο τόμος κλείνει με το παραμύθι του Θεόδ. Δογάνη, την ομιλία του Πλαστήρα στην Εθνοσυνέλευση το 1924¹⁷ και μία επιστολή του προς την «Μάνα» από το μικρασιατικό μέτωπο.

Η βιογραφία καλύπτει την περίοδο από τη γέννηση του Πλαστήρα, έως τη μικρασιατική καταστροφή, με έμφαση στην ηρωική του δράση στα πολεμικά μέτωπα αλλά και στις ψυχικές του αρετές, χαρακτηριστικά που τονίζουν περισσότερο την αντίθεση με εκείνους που «εκράτουν τα νήματα εις τας Αθήνας, αισχροί σοφισταί και δημαγωγοί, λείχοντες τον δήθεν στρατηλάτην, τον ατιμάσαντα το όνομα του Παλαιολόγου[...]». Παρ' ότι το βιβλίο εκδίδεται δύο χρόνια μετά την «επανάσταση», δεν θα συμπεριλάβει το έργο της, πέρα από απλές αναφορές στην έξωση του Κωνσταντίνου, στην τιμωρία «των ενόχων της εθνικής συμφοράς», στην ανασυγκρότηση της στρατιάς του Έβρου και στην καταστολή της

13. Τα έσοδα από τις πωλήσεις του βιβλίου πήγαιναν υπέρ της ανέγερσης του στρατιωτικού σανατορίου στην Κορφοξυλιά Αρκαδίας που είχε ξεκινήσει με πρωτοβουλία της Άννας Παπαδοπούλου. Στις 28 Ιουνίου 1924 η ίδια οργάνωσε για τον σκοπό αυτό φιλανθρωπική εκδήλωση, τη «Γιορτή της Μάννας», στον Βασιλικό Κήπο, όπου πωλήθηκε για πρώτη φορά το βιβλίο. Βλ. Αντ. Θ. Σταυρίδης, *Άννα Μελά Παπαδοπούλου*, σ. 344-347.

14. Για τον δημοσιογράφο Παντελή Καφή (1880-1963) που εργάστηκε μέχρι το 1914 σε εφημερίδες της Σμύρνης και εν συνεχεία της Αθήνας βλ. Γιάννης Π. Καφής, «Καφής Παντελής» στο Λουκία Δρούλια - Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, 1784-1974*, τ. Β', Αθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2008, σ. 541-542.

15. Ο Κώστας Μισαηλίδης υπήρξε πολεμικός ανταποκριτής στο μικρασιατικό μέτωπο, όπου και ανέπτυξε φιλική σχέση με τον Πλαστήρα. Μετά την επιστροφή του εξέδωσε δύο βιβλία με τις αναμνήσεις του: *Πολεμικά φύλλα από τη Μικρασιατική εκστρατεία*, Αθήνα 1923 (το οποίο αφιέρωνε «στους μεγαλοπνόους εργάτες της Επαναστάσεως 1922 που επανέφεραν την Ελλάδα στον ωραίο δρόμο της») και *Η καταστροφή και οι τελευταίες μέρες της Σμύρνης*, Αθήνα 1923.

16. Ο δημοσιογράφος Στυλ. Β. Πρωτονοτάριος είχε εκδώσει το 1922 το βιβλίο *Η προδοθείσα Ελλάδα. Τα αίτια της καταστροφής της Μικράς Ασίας και της Αν. Θράκης*, το οποίο είχε αφιερώσει «εις τον σεμνόν συνταγματάρχην Νικόλαον Πλαστήραν, σημαιοφόρον της ελληνικής ζωτικότητος». Στο βιβλίο δημοσιεύθηκε και συγχαρητήρια επιστολή του Πλαστήρα για την έκδοση.

17. Πρόκειται για την ομιλία στις 2 Ιαν. 1924, με την οποία παρέδωσε την εξουσία μετά τις εκλογές της 16ης Δεκεμβρίου 1923.

«αντεπανάστασης». Εκείνο που προβάλλεται εδώ είναι κυρίως ο χαρακτήρας της: η «επανάσταση» αποτέλεσε την «εκδίκηση», την οποία η ελληνική ιστορία ζήτησε από τον Πλαστήρα, για την απώλεια της τιμής της. Ο Πλαστήρας έκανε την «επανάσταση» ως «εντολοδόχος της ιστορίας» και όχι με πολιτικά κίνητρα, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η «επανάσταση» ήταν «εθνική» και όχι πολιτική –πολλώ δε μάλλον κομματική.

Οι δύο παραπάνω εκδόσεις εμφανίζονται την περίοδο που ο Πλαστήρας βρίσκεται στο απόγειο της δόξας του. Είναι ο κραταιός ηγέτης της «επανάστασης» όταν εκδίδεται η πρώτη,¹⁸ ένα χρόνο σχεδόν μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, την περίοδο δηλαδή που η ελπίδα των προσφύγων για επιστροφή στις χαμένες πατρίδες παραμένει ζωντανή.¹⁹ Ο Πλαστήρας, ο οποίος συντηρεί την ελπίδα αυτή,²⁰ μοιάζει να είναι εκείνος που, ως ένας ιδιότυπος «πρόσφυγας» αλλά και «Διγενής Ακρίτας» και «Άη Γιώργης Καβαλάρης» μαζί, θα πραγματοποιήσει αυτό το όνειρο. Ανακηρυγμένος «άξιος της πατρίδος» από την Εθνοσυνέλευση, όταν εκδίδεται η δεύτερη, και αποσυρμένος από τον δημόσιο βίο της χώρας, ο διά βίου «Αρχηγός» αναπαύεται στις δάφνες του, παραμένοντας όμως εν αναμονή σε περίπτωση που η πατρίδα τον χρειαστεί. Στην κατεύθυνση αυτή φαίνεται πως εντάσσεται και η δημοσίευση της ομιλίας του στην Εθνοσυνέλευση. Το κείμενο αυτό δίνει το πολιτικό στίγμα του Πλαστήρα και αποτελεί τον πολιτικό απολογισμό της «επανάστασης», αλλά ταυτόχρονα και την πολιτική υποθήκη του ίδιου, καθώς αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο μιας νέας επέμβασης του στρατού στην πολιτική «διά να επιβάλη τον σεβασμό, και διά να αποκαταστήση το κύρος της λαϊκής κυριαρχίας». Μία νέα κίνηση

---

18. Παρ' ότι δεν διαθέτουμε κάποιο περαιτέρω στοιχείο που να επιτρέπει οποιαδήποτε συσχέτιση, δεν μπορούμε να μη σημειώσουμε ότι η έκδοση του παραμυθιού, όπως σημειώνεται, γίνεται τον Οκτώβριο του 1923, τον μήνα δηλαδή που εκδηλώθηκε η «αντεπανάσταση».

19. Το οριστικό τέλος σε κάθε τέτοια ελπίδα θα τεθεί το 1930 με την υπογραφή του ελληνιστουρικού συμφώνου φιλίας. Βλ. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα*, τ. Β', σ. 1154, όπου παρατίθεται και σχετική με το θέμα βιβλιογραφία.

20. Βλ. σχετικά την ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση στις 2 Ιαν. 1924 όπου μεταξύ άλλων αναφέρει: «Ταχεία να είνε και ευλογητή η ημέρα, κατά την οποίαν [...] θα κατευδώσωμεν τους μαρτυρικούς αδελφούς μας, παλινοστούντας».

του στρατού, ένα κίνημα δηλαδή, δεν θα μπορούσε παρά να έχει ως ηγέτη του τον ίδιο, τον άνθρωπο που παρέμενε η «χρυσή εφεδρεία» της χώρας.

1933: ο «επαναστάτης» του 1922

Τον Αύγουστο του 1933, λίγους μήνες δηλαδή μετά το αποτυχημένο κίνημα Πλαστήρα,²¹ εμφανίζονται –με διαφορά μίας μόνο ημέρας– στις εφημερίδες *Ημερήσιο Κήρυκα*,²² *Πατρίδα*,²³ και *Μακεδονία*²⁴ αντίστοιχες βιογραφίες του που δημοσιεύονται σε συνέχειες. Η χρονική σύμπτωση αυτών των δημοσιεύσεων προκαλεί εντύπωση και δημιουργεί ερωτηματικά. Πώς συνέβη και τρεις εφημερίδες –τουλάχιστον–²⁵ βρέθηκαν την ίδια χρονική στιγμή να έχουν προχωρήσει στη συγγραφή βιογραφίας του Πλαστήρα; Είναι φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν μοιάζει πιθανό να οφείλεται σε απλή σύμπτωση.

21. Το κίνημα, με αρχηγό τον Πλαστήρα, εξερράγη στις 6 Μαρτίου, λίγο πριν ανακοινωθούν τα αποτελέσματα των εκλογών που έδιναν την πλειοψηφία στην Ηνωμένη Αντιπολίτευση. Περισσότερα για τα γεγονότα βλ. Γρ. Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τ. Β', Αθήνα, Ίκαρος, 1955, σ. 181-206.

22. Η βιογραφία με τίτλο «Ο Μαύρος Καβαλλάρης» δημοσιεύθηκε από 12 Αυγούστου έως 29 Οκτωβρίου. Η αθηναϊκή εφ. *Ημερήσιος Κήρυξ* εκδόθηκε από τον Ιω. Πασσά τον Μάρτιο του 1933, είκοσι μέρες μετά το κίνημα Πλαστήρα, και στήριξε πολιτικά τον Ελ. Βενιζέλο. Περισσότερα βλ. Κ. Μάγερ, *Ιστορία του ελληνικού Τύπου*, τ. Β', Αθήνα 1959, σ. 269-270.

23. Η βιογραφία με τίτλο «Νικόλαος Πλαστήρας, η σεμνή ζωή ενός παλληκαριού» δημοσιεύθηκε από 13 Αυγούστου έως 25 Οκτωβρίου. Η εφ. *Πατρίς* ιδρύθηκε από τον Σπ. Σίμο το 1889 στο Βουκουρέστι. Μετά το 1905 επανειδόθηκε στην Αθήνα και από το 1909 τάχθηκε στο πλευρό του Ελ. Βενιζέλου, τον οποίο στήριξε μέχρι τέλους, γεγονός που την ανέδειξε σε μία από τις σημαντικότερες εφημερίδες του φιλελεύθερου χώρου. Περισσότερα βλ. στο σχετικό λήμμα της Γιούλας Κουτσοπανάγου στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, τ. Γ', σ. 472-474, καθώς και Κ. Μάγερ, *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, τ. Β', σ. 76-82.

24. Η βιογραφία με τίτλο «Ιστορία του θρυλικού στρατηγού Πλαστήρα, του “Μαύρου Καβαλλάρη”» δημοσιεύεται από 13 Αυγούστου έως 3 Σεπτεμβρίου. Η εφ. *Μακεδονία* εκδόθηκε το 1911 από τον Κων/νο Βελλίδη. Το 1916 υποστήριξε το κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη και παρέμεινε φίλα προσκείμενη σε αυτόν σε όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου. Περισσότερα βλ. στο σχετικό λήμμα του Μανώλη Κανδυλάκη στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, τ. Γ', σ. 88-91.

25. Πρόθεση να δημοσιεύσει βιογραφία του Πλαστήρα είχε εκφράσει και το *Ελεύθερον Βήμα*, μέσω του Νικ. Βεντήρη (την πληροφορία δίνει ο ίδιος ο Πλαστήρας σε επιστολή του που δημοσιεύεται στον *Ημερήσιο Κήρυκα*, 12 Αυγούστου 1933) όμως, για άγνωστους λόγους, η εφημερίδα δεν προχώρησε σε ανάλογο εγχείρημα.

Αντίθετα, εκείνο που φαίνεται πιο πιθανό είναι να βρέθηκαν να έχουν στα χέρια τους μια βιογραφία, το ίδιο δηλαδή κείμενο, έτοιμο ή σχεδόν έτοιμο προς δημοσίευση. Την υπόθεση αυτή έρχεται να ενισχύσει, μεταξύ άλλων, και η μη αποκάλυψη της ταυτότητας «των βιογράφων».²⁶ Οι αναφορές των εφημερίδων σε αυτούς είναι εντελώς αόριστες²⁷ και το μόνο που υπογραμμίζεται είναι η άμεση σχέση τους με τον βιογραφούμενο και ως εκ τούτου η εγκυρότητα των όσων γράφουν, καθώς και η υπόρρητη έγκριση των κειμένων από τον ίδιο τον Πλαστήρα. Ταυτόχρονα, για πρώτη φορά γίνεται λόγος για την ύπαρξη τεκμηρίων στα οποία βασίστηκε η συγγραφή και συγκεκριμένα για «πλήθος εγγράφων» και ειδικότερα «του αρχείου της Επανάστασεως»,²⁸ ενώ αφήνεται να εννοηθεί ότι συμπεριλαμβάνουν και αφηγήσεις του ίδιου του Πλαστήρα.

Τρία τουλάχιστον είναι τα πρόσωπα που διεκδικούν το δικό τους ρόλο στη συγγραφή των δημοσιευμένων βιογραφιών. Το πρώτο, είναι ο Χαρ. Παπαθανασόπουλος, ο οποίος, όπως σημειώνει ο ίδιος ο Πλαστήρας, «εδημοσίευσε αρκετά [για την εκστρατεία στην Ουκρανία] εις την *Πατρίδα*».²⁹ Το δεύτερο πρόσωπο είναι ο δημοσιογράφος Παντελής Καψής στον *Ημερήσιο Κήρουκα*,³⁰

26. Επισημαίνουμε πάντως, ότι η παρουσίαση ανυπόγραφων κειμένων αποτελούσε πάγια τακτική των εφημερίδων εκείνης της περιόδου και δεν πρέπει να μας ξενίζει.

27. Ο *Ημερήσιος Κήρουξ* κάνει λόγο για «εκλεκτό συνεργάτη» της εφημερίδας που συνέταξε το κείμενο σε συνεργασία με «επιστήθιον φίλον και συναγωνιστήν» του Πλαστήρα, η *Πατρίς* για «επιστήθιο φίλο και συμπολεμιστή» του Πλαστήρα και η *Μακεδονία* για «συνάδελφον και συναγωνιστήν» του.

28. Το «αρχείο» φέρεται να έχει διαθέσει στις εφημερίδες ο Χαρ. Παπαθανασόπουλος, τώως υπασπιστής του Πλαστήρα, ο οποίος το είχε στην κατοχή του. Για το θέμα του «αρχείου» βλ. παρακάτω.

29. Βλ. επιστολή του προς την Πηνελόπη Σ. Δέλτα, τον Ιανουάριο του 1934, Αρχείο Π. Σ. Δέλτα, *Νικόλαος Πλαστήρας*, 2η έκδ., Αθήνα 2007, σ. 89.

30. Βλ. επιστολή του βουλευτή του Κόμματος Φιλελευθέρων Σταμ. Χατζήμπεη προς τον Νικ. Πλαστήρα: «Η εφημερίς *Ημερ. Κήρουξ* [...] ήρchiσε δημοσιεύουσα την ιστορία σας, από τον Παντελή τον Καψή», ΙΑΜΜ/Αρχείο Πλαστήρα 372, φακ. «Αλληλογραφία 1950-1952» (σημ. η επιστολή αυτή, καθώς δεν φέρει ημερομηνία, βρίσκεται εκ παραδρομής εντός του παραπάνω φακέλου, σε υποφάκελο με την ένδειξη «χ.χ.»). Την πληροφορία ότι ο πατέρας του, Παντελής Καψής, είχε γράψει βιογραφία του Πλαστήρα, δίνει και ο Γιάννης Καψής, στο σχετικό λήμμα της *Εγκυκλοπαίδειας του Ελληνικού Τύπου* (τ. Β', σ. 542) όπου όμως αναφέρει λανθασμένα τον τίτλο της εφημερίδας («*Ημερησία της Κύπρου*») που έγινε η εν

ο οποίος, πέρα από την επιμέλεια του συνολικού κειμένου,³¹ φαίνεται να έχει γράψει το τμήμα που αφορά τη μικρασιατική εκστρατεία (βασίζόμενος ενδεχομένως και σε άλλα κείμενα),³² το οποίο εμπλουτίζει με τις δικές του ενθυμήσεις.³³ Το τρίτο πρόσωπο, είναι ο επίσης δημοσιογράφος Κώστας Αθάνατος,³⁴ στον οποίο μπορούμε να αποδώσουμε με ασφάλεια το κείμενο που αφορά τα της «επανάστασης» και τα οποία αναπαράγονται αυτούσια από παλαιότερο δημοσιευμένο κείμενό του.³⁵ Προφανώς μας διαφεύγει το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που έχουν γράψει τα προ της Ουκρανίας, θεωρούμε όμως ότι αυτό έχει βασιστεί σε κατά καιρούς αφηγήσεις του ίδιου του Πλαστήρα, ενώ ενδεχομένως και άλλα τμήματα του κειμένου οφείλονται σε συγγραφείς που δεν κατέστη δυνατό να ταυτιστούν.

Πότε και από ποιον έφτασε στις εφημερίδες η συρραφή των παραπάνω συμβολών σε ένα ενιαίο κείμενο, δε γνωρίζουμε. Από τις αντιδράσεις όμως των εκδοτών, όπως εμφανίζονται στις εφημερίδες, φαίνεται ότι οι ίδιοι αγνοούσαν την ύπαρξη των άλλων αντιγράφων και την επικείμενη δημοσίευσή τους. Θεωρώντας κάθε ένας από αυτούς ότι διέθετε το «αυθεντικό» κείμενο,³⁶ θα προβούν σε αλληλοκαταγγελίες περί «κλοπής» των κειμένων

λόγω δημοσίευση, αναπαράγοντας το λάθος που υπήρχε σε παλαιότερο βιογραφικό σημείωμα, γραμμένο από τον Χρυσόστ. Α. Θεοδωρίδη, στην εφ. *Προσφυγικός Κόσμος*. Βλ. Ιω. Καψής, *Ένας Γκρέκο από τον Τσεσμέ*, Αθήνα, Λιβάνης, 2005, σ. 138.

31. Η επιμέλεια είχε ως αποτέλεσμα τη σαφή γλωσσική διαφοροποίηση του κειμένου του *Ημερησίου Κήρυκα* από εκείνα των δύο άλλων.

32. Βλ., για παράδειγμα, κάποια γλαφυρά στιγμιότυπα από το βιβλίο του Κώστα Μισαηλίδη, *Πολεμικά φύλλα από τη Μικρασιατική εκστρατεία*, Αθήνα 1923.

33. Η συμβολή του Καψή στη συγγραφή υποδηλώνεται σαφώς από τμήματα της βιογραφίας γραμμένα σε πρώτο πρόσωπο (σε αντίθεση με το υπόλοιπο κείμενο). Βλ., για παράδειγμα, όσα αφηγείται για τη μάχη του Ακτσάλ Νταγ, *Ημερησίου Κήρυξ*, 7 Σεπτεμβρίου 1933.

34. Ψευδώνυμο του δημοσιογράφου και διπλωμάτη Κώστα Καραμούζη (1896-1966). Περισσότερα βλ. στο σχετικό λήμμα του Κώστα Αμελίδη, στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Έθνους*, τ. Α', σ. 121-122.

35. Τα έγγραφα που παρουσιάζονται σε όλες τις βιογραφίες από το «αρχείο της Επανάστασεως», καθώς και όλη η αφήγηση για την «επανάσταση», αποτελούν αναπαράγωγή των όσων είχε δημοσιεύσει ήδη το 1922 –όντας αρχισυντάκτης– στο *Ελεύθερον Βήμα* και είχε αναδημοσιεύσει στο βιβλίο του με τίτλο *Το εθνικόν κίνημα Χίου και Μυτιλήνης*, Αθήνα 1923.

36. Ο *Ημερησίου Κήρυξ* μάλιστα θα σημειώσει την ύπαρξη «Copyright» προσθέτοντας ότι «απαγορεύεται οπωσδήποτε η αναδημοσίευσίς».

εφ. Πατρίς, 13 Αυγούστου 1933.

εφ. Μακεδονία, 13 Αυγούστου 1933.

που έχουν δημοσιεύσει και την αναπαραγωγή τους από τις υπόλοιπες εφημερίδες «ασυνάρτητα και χωρίς συνοχή» την επόμενη ημέρα, υπονοώντας ότι αυτό γινόταν με στόχο το οικονομικό όφελος.³⁷

Ας αφήσουμε όμως στην άκρη τον γρίφο των κειμένων κι ας δούμε το χρονικό εύρος της ζωής του βιογραφούμενου που καλύπτουν. Αν εξαιρέσουμε τη *Μακεδονία*, η οποία δημοσιεύει μόνο τα σχετικά με την «επανάσταση» του 1922,³⁸ η μεν *Πατρίς* έχει ως αφετηρία τα παιδικά του χρόνια και ολοκληρώνει την αφήγηση με την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου,³⁹ ο δε *Ημερήσιος Κήρυξ* αφηγείται τα χρόνια από τη γέννησή του

37. Προφανώς οι εφημερίδες είχαν οικονομικό όφελος από τη δημοσίευση των βιογραφιών. Ο Σταμ. Χατζήμπεης κάνει ρητή αναφορά σε αυτό λέγοντας ότι η *Πατρίδα* άρχισε τη δημοσίευση της βιογραφίας «για να τονώσει την κυκλοφορίαν της [...] και πράγματι εσώθη». Το γεγονός της κυκλοφοριακής της ανόδου θα προβάλλει και η ίδια η εφημερίδα σημειώνοντας ότι η βιογραφία προκάλεσε «ζωηρότατον ενδιαφέρον του δημοκρατικού κόσμου, ως αποδεικνύεται από την μεγάλην ζήτησιν του φύλλου από όλα τα μέρη της Ελλάδος» (*Πατρίς*, 15 Αυγούστου 1933). Ο Χατζήμπεης και πάλι, περιγράφει τον *Ημερήσιο Κήρυκα* ως εφημερίδα «που θα έκλεινε από έλλειψι κυκλοφορίας» αλλά με τη δημοσίευση της βιογραφίας «εσώθη διότι με την πρώτη μέρα ηυξήθη η κυκλοφορία της κατά χιλιάδας φύλλων», ενώ και η ίδια η εφημερίδα σημειώνει ότι τα φύλλα της «έγιναν κυριολεκτικώς ανάρπαστα» (*Ημερήσιος Κήρυξ*, 13 Αυγούστου 1933). Αλλά και το *Ελεύθερον Βήμα* θα αφήσει υπονοούμενα ότι «την δημοτικότητα του στρατηγού Πλαστήρα ηθέλησαν να εκμεταλλευθούν δύο εφημερίδες» (18 Αυγούστου 1933). Παρά το στοιχείο της υπερβολής που ενδεχομένως ενέχουν οι παραπάνω εκτιμήσεις, δεν φαίνεται να απέχουν πολύ από την πραγματικότητα.

38. Σύμφωνα με την αναγγελία της εφημερίδας, στη βιογραφία θα περιλαμβάνονταν: «Η πολεμική του δράσις εις τα Μικρασιατικά πεδία, οι λαϊκοί θρύλοι για τον “Μαύρο Καβαλλάρη”, η επική σταδιοδρομία του μεγάλου Αρχηγού», ενώ με ιδιαίτερα στοιχεία προβαλλόταν «το θαύμα της Επανάστασεως του 1922». Τελικώς, χωρίς άλλη εξήγηση, το μόνο κεφάλαιο που δημοσιεύθηκε ήταν αυτό της «επανάστασης». Παρ’ όλα αυτά η εφημερίδα φαίνεται πως διέθετε το πλήρες κείμενο, και συγκεκριμένα ένα κείμενο που παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με εκείνο της *Πατρίδος*, το οποίο θα εκδώσει, ανυπόγραφο και πάλι, ως βιβλίο με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας. Ο θρυλικός Μαύρος Καβαλλάρης*, Θεσσαλονίκη, «έκδοσις Μακεδονίας», 1934, 118 σελ., στη σειρά «Μεγάλοι πολιτικάι φυσιογνωμίαι της συγχρόνου εποχής».

39. Και αυτή η εφημερίδα φαίνεται πάντως πως είχε στη διάθεσή της το πλήρες κείμενο (μέχρι δηλ. την «επανάσταση») καθώς προαναγγέλλει ότι θα το δημοσιεύσει στη συνέχεια. Τελικώς ούτε σε αυτήν την περίπτωση ακολούθησε ανάλογο κείμενο.

έως την παράδοση της εξουσίας στην Εθνοσυνέλευση, το 1924. Οι διαφορές των δύο τελευταίων από την αντίστοιχη βιογραφία που εκδόθηκε το 1924 (της Άννας Παπαδοπούλου), και η οποία καλύπτει λίγο πολύ την ίδια περίοδο, είναι ουσιαστικές –κατ' αρχήν ως προς την έκταση της αφήγησης. Τα δύο αυτά κείμενα περιέχουν στοιχεία και λεπτομέρειες που δεν περιλαμβάνονται στην παλιότερη αφήγηση και δεν έχουν τον αποσπασματικό της χαρακτήρα. Κατά δεύτερον όμως, και σημαντικότερο, είναι γραμμένες υπό διαφορετικό πρίσμα. Δεν εννοούμε με αυτό ότι δεν δίνεται έμφαση στις στρατιωτικές ικανότητες και τον ηρωισμό του Πλαστήρα. Αντιθέτως, εδώ παρουσιάζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια όλες οι μάχες στις οποίες έλαβε μέρος και οι πράξεις ηρωισμού του, ενώ ταυτόχρονα δίνεται εμπέσωσ απάντηση στα όσα είχαν δει το φως της δημοσιότητας σχετικά με τις ευθύνες ή μη του Πλαστήρα στην άτακτη υποχώρηση του στρατού το 1922.⁴⁰ Εκείνο όμως που διαφοροποιεί την παρουσίαση είναι η ανάδειξη με μεγαλύτερη έμφαση των πολιτικών χαρακτηριστικών του Πλαστήρα, ήδη πολύ πριν το 1922.⁴¹ Τα πολιτικά του όμως χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τις βιογραφίες, δεν είναι ποτέ κομματικά,⁴² καθώς το πολιτικό του πιστεύω εμφανίζεται να είναι η «σωτηρία της χώρας», με ό,τι αυτό σημαίνει κάθε φορά. Αυτή του η πολιτική θεώρηση θα κορυφωθεί με την «επανάσταση»

40. Μεγαλύτερη έμφαση σε αυτό δίνεται κυρίως από την *Πατρίδα*, ακόμα και σε επίπεδο τίτλων της σειράς. Βλ. χαρακτηριστικά «Η διαταγή που δεν εξετελέσθη από τον Πλαστήρα - Όπου οι συκοφάνται του Πλαστήρα αποκαλύπτονται με έγγραφα» (6 Οκτωβρίου) και «Η περίφημος διαταγή του στρατηγού Δημαρά - Όπου αποκαλύπτονται οι συκοφάνται του Πλαστήρα» (7 Οκτωβρίου).

41. Η *Πατρίδα* μάλιστα, θα χρονολογήσει την έναρξη της πολιτικής του δράσης το 1908, μέσω του «Εθνικού Συλλόγου Σωτηρίας», χαρακτηρίζοντάς τον «πρόδρομο της Επανάστασης του Γουδί» (14 Αυγούστου). Πιθανόν ο παραπάνω «σύλλογος» να είναι ο «Σύνδεσμος Υπαξιωματικών» που είχε ως επικεφαλής τον ταγματάρχη και βουλευτή Καρδίτσας Γ. Καραϊσκάκη. Για το χαρακτήρα και τους στόχους του εν λόγω συνδέσμου, βλ. Θάνος Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην πολιτική, 1916-1936*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1983, σ. 21-22.

42. Δύο σημεία είναι εκείνα που κυρίως αναπαράγονται προκειμένου να υπογραμμίσουν το «ακομμάτιστο» του χαρακτήρα του: α) το γεγονός ότι ανέλαβε το 5/42 σύνταγμα ευζώνων, παρότι «οι στρατιώται αυτού ωρρίζοντο εις το όνομα του εξορίστου Κωνσταντίνου» διατηρώντας ταυτόχρονα στη θέση τού υπασπιστή τον Χαρ. Παπαθανασόπουλο, φανατικό αντιβενιζελικό, και β) ότι στις εκλογές του 1920 οι εύζωνοί του ψήφισαν ανεπηρέαστοι πολιτικά από τον ίδιο.

του 1922, όταν ήρθε μόνο και μόνο για να εκδιώξει τους «νεκροθάπτας της Πατρίδος», χωρίς ο ίδιος να έχει την παραμικρή προσωπική ή πολιτική φιλοδοξία. Αν προεκτείνει κανείς την παραδοχή αυτή στη χρονική στιγμή που δημοσιεύονται οι βιογραφίες, εύλογα θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι και το κίνημα του 1933 ήταν μια ακόμη «επανάσταση»⁴³ για τη «σωτηρία» της χώρας.

Το κίνημα ωστόσο εκείνο έχει «τραυματίσει» τον μύθο του «Μαύρου Καβαλάρη». Ο άλλοτε «σώσας την ελληνική τιμήν» έχει κατηγορηθεί την επομένη για «εσχάτη προδοσία»⁴⁴ και έχει διαφύγει στη Γαλλία. Στην ίδια αίθουσα που το 1924 είχε ανακηρυχθεί «άξιος της πατρίδος», όταν τον Μάιο του 1933 ο Βενιζέλος θα τον υπερασπιστεί,⁴⁵ λέγοντας ότι «προσέφερε μεγάλας υπηρεσίας εις τον τόπον» θα ακουστούν φωνές από τα βουλευτικά έδρανα που αποκαλούν τον Πλαστήρα «αντάρτη» και «δολοφόνο».⁴⁶ Όμως τα γεγονότα που θα ακολουθήσουν το κίνημα θα αξιοποιηθούν προκειμένου να «επουλωθούν» οι όποιες πληγές. Το αρνητικό για τον Πλαστήρα, τον Βενιζέλο και συνολικά τον Εθνικό Συνασπισμό κλίμα, φαίνεται πως αρχίζει να μεταστρέφεται από την 6η Ιουνίου.⁴⁷ Ένα μήνα σχεδόν αργότερα, οι επαναληπτικές εκλογές της Θεσσαλονίκης θα επιβεβαιώσουν την μεταστροφή, καθώς ο Εθνικός Συνασπισμός κερδίζει (στο όνομα του Βενιζέλου αλλά

43. Αξίζει να σημειωθεί ότι και ο ίδιος ο Πλαστήρας θα χαρακτηρίσει το κίνημα ως μία ακόμα «επανάσταση» σε μεταγενέστερο κείμενό του. Βλ. «Διατί έκανα την επανάστασιν της 6ης Μαρτίου», στο Αρχείο Π. Σ. Δέλτα, *Νικόλαος Πλαστήρας*, σ. 55-72.

44. Στις 7 Μαρτίου 1933 ο εισαγγελέας Πλημμελειοδικών Αθηνών άσκησε κατά του Πλαστήρα και παντός συνυπεύθυνου ποινική δίωξη για «εσχάτη προδοσία» και εξέδωσε σχετικά εντάλματα σύλληψης. Βλ. Νικ. Οικονόμου, «Η περίοδος από το Σεπτέμβριο του 1926 ως το Φεβρουάριο του 1935», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', Αθήνα 1978, σ. 323.

45. Αυτή ήταν και η τελευταία αγόρευση του Βενιζέλου στη βουλή. Περισσότερα για το επεισόδιο αυτό, βλ. Γρ. Δαφνής, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων*, τ. Β', Αθήνα 1955, σ. 215-219, καθώς και *Ελεύθερον Βήμα*, 16 Μαΐου 1933.

46. Βλ. Δαφνής, *Η Ελλάδα*, τ. Β', σ. 218.

47. Θυμίζουμε ότι στις 6 Ιουνίου σημειώνεται η απόπειρα δολοφονίας εναντίον του Βενιζέλου, η οποία θα του δώσει πολιτικά τη δυνατότητα να μετατραπεί από «ηθικός αυτοργός» του κινήματος της 6ης Μαρτίου, σε κατήγορο της κυβέρνησης Τσαλδάρη για «ηθική αυτοργία», αλλά και ποινικές ευθύνες τόσο μελών της κυβέρνησής του όσο και του διευθυντή Δημόσιας Ασφάλειας.

και του Πλαστήρα)⁴⁸ το σύνολο των εδρών του νομού. Τέλος, η απόφαση του Κονδύλη να καταθέσει τον Αύγουστο νομοσχέδιο το οποίο έδινε στο υπουργικό συμβούλιο τη δυνατότητα αποστράτευσης αξιωματικών⁴⁹ που είχαν αναμειχθεί ή ευνοήσει το κίνημα της 6ης Μαρτίου έδωσε τη δυνατότητα στην αντιπολίτευση να καταγγείλει την κυβέρνηση για αντισυνταγματικές ενέργειες.

Τόσο η απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου, όσο και το νομοσχέδιο του Κονδύλη αξιοποιήθηκαν πολιτικά από τη βενιζελική πτέρυγα ως γεγονότα που «δικαίωναν» το κίνημα,⁵⁰ καθώς ο Πλαστήρας παρουσιαζόταν να είναι εκείνος ο οποίος εγκαίρως είχε διαβλέψει τις συνέπειες μετά τη νίκη της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως (φυσική εξόντωση πολιτικών αντιπάλων,⁵¹ εκκαθάριση στρατεύματος από βενιζελικούς αξιωματικούς) και αυτές ακριβώς είχε προσπαθήσει να αποτρέψει με το κίνημα. Είναι φανερό πως οι δημοσιεύσεις των εφημερίδων έρχονται να υπενθυμίσουν, σε μία τέτοια συγκυρία, το στρατιωτικό παρελθόν του Πλαστήρα, να επαναφέρουν δηλαδή τον «Μαύρο Καβαλάρη» μέσω της λεπτομερούς αφήγησης, να εξάρουν την «εθνική επανάσταση» του 1922 και, ως εκ τούτου, να «δικαιώσουν», με έναν ακόμη τρόπο, το κίνημα του Μαρτίου,⁵² αφήνοντας, παράλληλα,

48. Βλ. επιστολές των Αλ. Ζάννα (6 Ιουλίου 1933) και Γεωργ. Μπουρδάρα (18 Ιουλίου 1933) προς Πλαστήρα, στις οποίες σημειώνουν ότι το προεκλογικό σύνθημα που κυριάρχησε ήταν «Ζήτω ο Βενιζέλος - Ζήτω ο Πλαστήρας», ΙΑΑΜ/Αρχείο Πλαστήρα 229, φακ. 13.

49. Με αυτόν τον τρόπο αφαιρούνταν η αρμοδιότητα από τα πειθαρχικά συμβούλια, όπως ίσχυε, και περνούσε στο υπουργικό συμβούλιο, το οποίο θα είχε τη δυνατότητα να προβεί σε ευρύτατες, ενδεχομένως, εκκαθαρίσεις βενιζελικών αξιωματικών.

50. Βλ. επιστολή Αλ. Ζάννα προς Πλαστήρα (1 Αυγούστου 1933) στην οποία σημειώνει: «Πράγματι η δολοφονική απόπειρα, η αποτυχία της κυβερνήσεως, edikaίωσε εν μέρει απέναντι της κοινής γνώμης το κίνημα της 6ης Μαρτίου», ΙΑΑΜ/Αρχείο Πλαστήρα 229, φακ. 13. Για την πολιτική αξιοποίηση της δολοφονικής απόπειρας από τον Βενιζέλο βλ. Γρ. Δαφνής, *Η Ελλάδα*, τ. Β', σ. 224-226.

51. Η άποψη αυτή θα ενισχυθεί περαιτέρω τον Αύγουστο, όταν, σύμφωνα με τις εφημερίδες, τρεις ομάδες από την Ελλάδα καταφθάνουν στη Γαλλία προκειμένου να δολοφονήσουν τον Πλαστήρα και τον Βενιζέλο. Βλ. *Ημερήσιος Κήρυξ*, 21 Αυγούστου 1933.

52. Την προσπάθεια παρουσίασης του κινήματος ως συνέχειας της «επανάστασης» θα αντιληφθούν οι αντιβενιζελικές εφημερίδες, που θα αντιδράσουν έντονα, με προεξάρχουσα την *Καθημερινή* («Εσχάτη ύβρις», 15 Αυγούστου) για να

ανοιχτό το ενδεχόμενο μίας νέας επέμβασης σε περίπτωση που η πατρίδα βρισκόταν σε «κίνδυνο». ⁵³ Στην οπτική αυτή ο Πλαστήρας του 1933 είναι ο «Μαύρος Καβαλάρης» του 1922, που συνεχίζει να εμπνέεται από το ιδεώδες της «σωτηρίας της πατρίδας», ενώ οι κατήγοροί του είναι εκείνοι που, εκτός των άλλων, ευθύνονται για την απώλεια της Μικράς Ασίας.

1947-1953: ο πολιτικός

Η επόμενη βιογραφία του Πλαστήρα εκδίδεται το 1947, δύο χρόνια δηλαδή μετά την επανεμφάνιση του ίδιου στο πολιτικό προσκήνιο, ⁵⁴ με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας στα γεγονότα 1909-1945* ⁵⁵ και υπότιτλο «Ο Μαύρος

ακολουθήσει η εφ. *Εστία* («Το σύνθημα “Πλαστήρας”», 17 Αυγούστου), ενώ και το *Ελεύθερον Βήμα* θα τηρήσει τις αποστάσεις του από τη δημοσίευση των βιογραφιών (18 Αυγούστου). Οι εφημερίδες που δημοσιεύουν τις βιογραφίες από την άλλη, θα καταγγείλουν «κατάπτυστα όργια» των αντιβενιζελικών, διώξεις εφημεριδοπωλών από «τραμπούκους» αλλά και από όργανα της τάξεως στην Αθήνα, τον Πειραιά και ιδίως στις προσφυγικές συνοικίες (*Ημερήσιος Κήρυξ*, 13 Αυγούστου). Η δημοσίευση των βιογραφιών είναι ένα πολιτικό γεγονός που προκαλεί εκατέρωθεν πολιτικές αντιδράσεις.

53. Ο ρόλος αυτός του Πλαστήρα, ως κινηματία εν αναμονή, είχε διαποτίσει όλο το πολιτικό φάσμα της χώρας για μία τουλάχιστον δεκαετία. Χαρακτηριστικές προς την κατεύθυνση αυτή είναι οι δηλώσεις του Ελ. Βενιζέλου στο Ρέθυμνο τις παραμονές του κινήματος του 1935: «Εάν οι κυβερνώντες την Ελλάδα εξακολουθούν να πιστεύουν, όπως κηρύττουν, ότι είναι καθεστώς, το οποίον δεν επιτρέπεται ν' ανατραπή διά συνταγματικών μέσων, η βιαία ανατροπή των θ' αποβή μοιραία ανάγκη, και τότε ο στρατηγός Πλαστήρας θ' αναγνωρισθή από όλους ως μοιραίος εκδικητής». Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 21 Ιαν. 1935· πρβλ. Ιω. Κολιόπουλος, «Εσωτερικές και εξωτερικές εξελίξεις από την 1η Μαρτίου 1935 έως την 28η Οκτωβρίου 1940», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΕ', σ. 358.

54. Ο Πλαστήρας παρέμενε στη Γαλλία από το 1933 έως τις 13 Δεκεμβρίου 1944, οπότε επανήλθε στην Ελλάδα με πρωτοβουλία των Βρετανών και ανέλαβε την πρωθυπουργία.

55. Αν και δεν γνωρίζουμε πότε ξεκίνησε η συγγραφή, όπως ρητά δηλώνεται, ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1947. Η δίτομη έκδοση κυκλοφόρησε τον Νοέμβριο του 1947 (βλ. διαφημιστική καταχώριση στην εφ. *Το Βήμα*, 29 Νοεμβρίου 1947) και έκτοτε ακολουθήσαν τρεις επανεκδόσεις: το 1948, χ.χ. (σε έναν τόμο) και το 1983 από τον Σύλλογο Μεσσηνολιτών (στην έκδοση αυτή ο τίτλος θα αλλάξει σε *Νικόλαος Πλαστήρας. Ο Μαύρος Καβαλάρης*). Όλες οι παραπομπές του παρόντος κειμένου από το Ιω. Αν. Πεπονής, *Νικόλαος Πλαστήρας στα γεγονότα 1909-1945*, Θεσσαλονίκη, χ.χ., 580 σελ.

Καβαλάρης», γραμμένη από τον Ιωάννη Πεπονή.⁵⁶ Σε αντίθεση με τα κείμενα του 1933, ο συγγραφέας δεν αναφέρει τεκμήρια ή κείμενα στα οποία βασίστηκε –μοιάζει πάντως απίθανο να αγνοούσε όσα είχαν προηγηθεί–, επικαλούμενος σε κάποια σημεία μόνο την προσωπική του μαρτυρία.⁵⁷ Αυτό οφείλεται, όπως φαίνεται, στο γεγονός ότι η βασική του πηγή πληροφοριών υπήρξε ο ίδιος ο Πλαστήρας. Όπως παρατηρήθηκε ήδη από την πρώτη έκδοση, το βιβλίο, αν και παρουσιάστηκε ως μια βιογραφία γραμμένη από κάποιον τρίτο, έχει συχνά τη μορφή και τον τόνο προσωπικών απομνημονευμάτων. Ο συγγραφέας εμφανίζεται περισσότερο να έχει γράψει υπό την υπαγόρευση του ήρωά του, παρά να έχει συνθέσει ένα πορτραίτο βασισμένο σε τεκμήρια και έμμεσες μαρτυρίες.⁵⁸ Αυτό το κείμενο έχει λοιπόν περισσότερο το χαρακτήρα αυτοβιογραφίας, όπως θα προσπαθήσουμε να δείξουμε στη συνέχεια, γεγονός που το διαφοροποιεί από ό,τι είχε δημοσιευθεί έως τότε –αλλά και μέχρι σήμερα.

Ας δούμε όμως το χρονικό εύρος της ζωής του βιογραφούμενου που καλύπτει το εν λόγω βιβλίο. Παρά τα χρονικά όρια που σημειώνονται στον τίτλο (1909-1945), το κείμενο καλύπτει την περίοδο από τη γέννησή του, το 1883, και περιλαμβάνει όλη τη δράση του έως το 1945 και εν μέρει και το 1946. Η αναντιστοιχία αυτή μεταξύ περιεχομένου και τίτλου θεωρούμε δεν είναι τυχαία, αλλά υποδηλώνει μια σαφή μετατόπιση του κέντρου βάρους στην προσέγγιση του βιογραφούμενου. Η πρόταξη δύο σαφώς πολιτικών γεγονότων, του κινήματος στο Γουδί και της πρωθυπουργίας του Πλαστήρα το 1945, έρχεται να υπογραμμίσει, ήδη από τον τίτλο, τα πολιτικά πλέον χαρακτηριστικά του προσώπου και μια πολιτική πορεία διάρκειας

56. Ο δικηγόρος Ιωάννης Πεπονής γνωρίστηκε με τον Πλαστήρα στη Μικρά Ασία, όπου υπηρέτησε αρχικά στο Α΄ Σώμα Στρατού και εν συνεχεία στο επιτελείο του στρατηγού Νικ. Τρικούπη. Την περίοδο της πρωθυπουργίας του 1945 υπήρξε σύμβουλος παρά τω προέδρω της κυβερνήσεως.

57. Βλ. ενδεικτικά: «Τα γεγονότα αυτά δεν γράφονται από ερασιματά πληροφοριών από άλλους. Τα κατέχει από ίδια προσωπική του αντίληψη ο συγγραφέας», Πεπονής, σ. 127 καθώς και πολλά άλλα σημεία.

58. Βλ. *Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique* 1947, Αθήνα 1948, λ. 915, σ. 275. Προς επίρρωση της άποψης αυτής να προσθέσουμε επιστολή του συγγραφέα προς τον Πλαστήρα (Μάιος 1947) με την οποία του ζητά συνάντηση «προς παροχήν μερικών εισέτι πληροφοριών σχετικών με την βιογραφίαν»: βλ. ΙΑΜΜ / Αρχείο Πλαστήρα 372, φακ. 4.

40 περίπου χρόνων. Στη βιογραφία αυτή ο πολιτικός Πλαστήρας έχει το σαφές προβάδισμα έναντι του στρατιωτικού.

Η αλλαγή της προσέγγισης του βιογραφούμενου αντικατοπτρίζεται και στην άνιση κατανομή του περιεχομένου του βιβλίου. Η στρατιωτική του δράση από την κατάταξή του στο στρατό, το 1903, έως την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου, η οποία έχει βεβαίως παρουσιαστεί στις προηγούμενες βιογραφίες εξαντλητικά, δεν θα καταλάβει εδώ παρά το 1/3 του βιβλίου. Αντίθετα, το διάστημα της «επανάστασης» (λιγότερο από ενάμιση χρόνος) καταλαμβάνει άλλο 1/3 του βιβλίου, ενώ το υπόλοιπο 1/3 καλύπτει όλα τα χρόνια που ακολουθούν από το 1924 έως το 1946. Ο λόγος που η «επανάσταση» καταλαμβάνει δυσανάλογα μεγάλο μέρος του βιβλίου, θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι οφείλεται στο γεγονός πως αποτελεί το τμήμα της δράσης του που είχε λιγότερο φωτιστεί μέχρι τότε. Το ίδιο όμως –και περισσότερο ενδεχομένως– ισχύει και για την μετέπειτα πορεία των 21 χρόνων. Τι είναι αυτό που διαφοροποιεί τις δύο αυτές τελευταίες περιόδους και οδηγεί στην υπερπροβολή της πρώτης;

Πριν επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, ας δούμε τι περιλαμβάνει καθένα από αυτά τα δύο τμήματα. Στην εκτενή αφήγηση γύρω από την «επανάσταση» προβάλλεται το «εθνικό» της έργου, το έργο δηλαδή του ίδιου του Πλαστήρα –αφού «ο ίδιος έκανε την επανάσταση»– τόσο στο εσωτερικό της χώρας,⁵⁹ όσο και σε διεθνές επίπεδο.⁶⁰ Το τμήμα που αφορά τα μετά την «επανάσταση» χωρίζεται νοητά σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος παρουσιάζει όλες τις «σωτήριες» επεμβάσεις του Πλαστήρα από το 1924 έως το 1936 (οι προσπάθειές του για την ανατροπή Πάγκαλου

---

59. Παρουσιάζεται το «ακομμάτιστο» του χαρακτήρα της και τα «εθνικά» της χαρακτηριστικά, η πλήρης και «αυθόρμητη» αποδοχή της από το λαό, οι προσπάθειες που έλαβε για την ανακούφιση των προσφύγων, το γεγονός της προκήρυξης των εκλογών, καθώς και τα «ταπεινά» κίνητρα όσων επιχειρήσαν την «αντεπανάσταση» τον Οκτώβριο του 1923.

60. Εδώ, προβάλλονται οι δυσκολίες που κλήθηκε να υπερπηδήσει, σε διεθνές επίπεδο, προκειμένου να εξασφαλίσει τους καλύτερους δυνατούς όρους για την Ελλάδα στην υπογραφή των συνθηκών των Μουδανιών και της Λωζάνης, καθώς και την αντιμετώπιση της κατάληψης της Κέρκυρας από τους Ιταλούς. Ειδικότερα για το θέμα της συνθήκης της Λωζάνης σχολιάζεται ότι ο Πλαστήρας το χειρίστηκε «σαν να ήταν παλιός και βαθύς πολιτικός γηρασμένος μέσα στις ζιμώσεις της διεθνούς πολιτικής»· βλ. Πεπονής, σ. 278.

το 1926, η κατευναστική του παρέμβαση στο στράτευμα το 1927, το κίνημα του 1933, το κίνημα του 1935), γεγονότα, δηλαδή, που δεν έχουν σχολιαστεί μέχρι εκείνη τη στιγμή. Το δεύτερο μέρος, που είναι και το τελευταίο του βιβλίου, καλύπτει την περίοδο από την κήρυξη του πολέμου έως το 1946. Ένα αρκετά εκτενές τμήμα του είναι «αφιερωμένο» στην αποδόμηση του Μεταξά που οδήγησε –εκών άκων– τη χώρα «απαράσκευη» στον πόλεμο, ενώ εν συνεχεία αναλύεται λεπτομερώς η πρόσκληση του Πλαστήρα ως «σωτήρα» –για μια ακόμη φορά– τον Δεκέμβριο του 1944, η πρωθυπουργία του το 1945,⁶¹ η υπογραφή της συμφωνίας της Βάρκιζας, οι πιέσεις των Άγγλων και τελικά η πτώση της κυβέρνησής του. Όλη η παραπάνω δράση του παρουσιάζεται με έναν τρόπο αποχρωματισμένο κομματικά, ενδεδυμένη μόνο με το μανδύα της «δημοκρατίας» και της «σωτηρίας» της χώρας, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο το «ακομμάτιστο» προφίλ του.

Ξαναγυρίζοντας στο ερώτημα που θέσαμε νωρίτερα, δηλαδή τι είναι εκείνο που διαφοροποιεί την «επανάσταση» από την επόμενη περίοδο, η απάντηση έρχεται αβίαστα. Ο μετά την «επανάσταση» Πλαστήρας αποχωρεί από το πεδίο της πολιτικής μάχης νικητής⁶² και «δαφνοστεφανωμένος».⁶³ Αντίθετα, η δεύτερη περίοδος τον έχει αφήσει με πολλές πληγές και ήττες.⁶⁴ Ακόμα και η «σωτήρια» πρωθυπουργία του 1945 θα λήξει άδοξα με την παραίτηση-έξωσή του, κατηγορούμενος –υπόροητα– για «εσχάτη προδοσία» την περίοδο του πολέμου.⁶⁵ Έτσι το σχήμα του «αήττητου μαχητή»

61. Σημειώνεται όμως εμφατικά ότι ο ίδιος ο Πλαστήρας ήθελε να αναλάβει την ηγεσία του στρατού και όχι την πρωθυπουργία. Επίσης, ότι παρότι του προσφέρθηκε η αντιβασιλεία, ο ίδιος την αρνήθηκε.

62. Έχει προκηρύξει ο ίδιος εκλογές και έχει παραδώσει την εξουσία στην Εθνοσυνέλευση.

63. Έχει ανακηρυχθεί, μαζί με τον Γονατά, στις 31 Μαΐου 1924 «άξιος της πατρίδος». Έχει ενδιαφέρον ότι η απόδοση αυτής της τιμής στον Γονατά αποσιωπήθηκε αργότερα και σήμερα μοιάζει σαν να έλαβε αυτόν τον τίτλο μόνο ο Πλαστήρας.

64. Οι πολιτικές του κινήσεις ήταν στην πραγματικότητα αποτυχημένα κινήματα που είχαν μεγάλο αντίκτυπο τόσο στον ίδιο όσο και στην πολιτική ζωή της χώρας.

65. Στις 5 Απριλίου 1945 η εφημερίδα *Ελληνικόν Αίμα* είχε αποκαλύψει αποσπάσματα επιστολής του Πλαστήρα τον Ιούλιο του 1941 προς τον έλληνα πρεσβευτή στο Βισύ Πέτρο Μεταξά, στην οποία έκανε λόγο για τις προσπάθειες που είχε καταβάλει προς «διευθέτησιν της Ιταλοελληνικής συρράξεως τη μεσολαβήσει της Γερμανίας». Μέχρι την έκδοση της υπό εξέταση βιογραφίας όμως, ουδέποτε είχε

μοιάζει να «ξεφτίζει» στις άκρες του, γεγονός που δεν εξυπηρετεί τους στόχους του βιβλίου. Με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσε να εξηγήσει κανείς και τα μεγάλα κενά της περιόδου 1924-1944, τα οποία υπερπηδώνται με άλματα σιωπής, αφού φαίνεται να μην προσθέτουν τίποτε σε αυτή την ηρωική αφήγηση.⁶⁶ Η «επανάσταση» αποτελεί, στην εικόνα του Πλαστήρα, μέχρι την ώρα που γράφεται το βιβλίο, την υπέρτατη πολιτική πράξη του και γι' αυτό έχει την προβολή που της αναλογεί.

Όπως ειπώθηκε ήδη, η βιογραφία του Πεπονή έχει περισσότερο το χαρακτήρα αυτοβιογραφίας. Την άποψη αυτή έρχεται να ενισχύσει η ύπαρξη κάποιων χαρακτηριστικών του, όπως η αυτοδικαίωση και το ξεκαθάρισμα λογαριασμών του Πλαστήρα.⁶⁷ Αποσιωπήσεις, χαρακτηρισμοί των προσώπων και ανίχνευση «υπονομευτικών» δράσεών τους είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν κατά πολύ το κείμενο από ό,τι έχει δημοσιευθεί έως τότε.⁶⁸ Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς ένα άλλο πρόσωπο –πέραν του Πλαστήρα– που θα μπορούσε να προβεί σε ένα τέτοιο εγχείρημα.⁶⁹ Μια μεγαλύτερη ανάλυση αυτού του θέματος θα ξέφευγε κατά πολύ από τα όρια του παρόντος κειμένου και έτσι περιοριζόμαστε εδώ σε μία απλή αναφορά σε κάποια πρόσωπα που «αποκαθλώνονται» προκειμένου ο Πλαστήρας του 1947 να «κλείσει τους λογαριασμούς του» μαζί τους: οι Στυλιανός Γονατάς,⁷⁰

αποκαλυφθεί το περιεχόμενο της συζήτησης με τη γερμανική πλευρά, το οποίο είδε εδώ για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας.

66. Είναι αλήθεια ότι η περίοδος αυτή, καθώς και εκείνη που ακολουθεί την πρωθυπουργία του, το 1945, και μέχρι την ίδρυση του κόμματός του, το 1949, παραμένουν έως σήμερα οι λιγότερο φωτισμένες.

67. Περισσότερα για τις λειτουργίες που επιτελεί μια αυτοβιογραφία βλ. Παν. Μουλλάς, *Α. Παπαδιαμάντης αυτοβιογραφούμενος*, Αθήνα, Ερμής, 1981, σ. λγ' πρβλ. Αγγελίκα Ψαρρά, «Ελλη Παππά. Μαρτυρίες μιας διαδρομής: ιδιοτυπίες μιας μάλλον κοινότοπης κατάθεσης», *Αρχειοτάξιο* 13 (2011), σ. 186.

68. Οφείλουμε βέβαια να επισημάνουμε εδώ ότι και στις βιογραφίες του 1933 υπάρχουν απαξιωτικές αναφορές σε πρόσωπα, αλλά αφορούν μόνο όσους καταδικάστηκαν ως υπαίτιοι της μικρασιατικής καταστροφής, τον βασιλιά Κωνσταντίνο και τον Μεταξά.

69. Αυτός είναι, θεωρούμε, ο λόγος που οδήγησε τον συντάκτη του *Bulletin Analytique de Bibliographie Hellénique* να το χαρακτηρίσει «απομνημόνευμα».

70. Βλ. χαρακτηριστικά: «Ο Γονατάς δεν ήταν Αρχηγός, [ενν. της «επανάστασης»] δεν ήταν ηγέτης, ούτε και κανείς του είχε αναθέσει την ηγεσία έως τότε. Είχε προσχωρήσει μόνο στην Επανάσταση. [...] Προσχώρησε μάλιστα ύστερα από πολλούς δισταγμούς. Την Επανάσταση την είχε κάμει ο Πλαστήρας», Πεπονής, σ. 193.

Θεόδωρος Πάγκαλος,⁷¹ Ναπολέον Ζέρβας,⁷² και Γεώργιος Παπανδρέου,⁷³ μεταξύ άλλων, άλλοτε με μικρότερη κι άλλοτε με μεγαλύτερη ένταση εξοβελίζονται αναδρομικά από το παρελθόν του Πλαστήρα γιατί αποτελούν «βαρίδια» για το πολιτικό του παρόν και, ενδεχομένως, το μέλλον του. Τέλος, στη γραμμή της αυτοδικαίωσης, η Μεγάλη Βρετανία θα προβληθεί ως μία δύναμη που είχε πάντα την πρόθεση να μετατρέψει την Ελλάδα σε «προτεκτοράτο»⁷⁴ και έτσι θα προκύψει –χωρίς να ειπωθεί ρητά– το συμπέρασμα ότι η «εθνική» αντίδραση του Πλαστήρα σε μία τέτοια πολιτική και η πλήρης υποταγή του Δαμασκηνού προκάλεσε την πτώση της κυβέρνησής του το 1945.

Δύο ακόμα στοιχεία προκαλούν την προσοχή μας σε αυτή τη βιογραφία. Το πρώτο είναι οι διάσπαρτες θέσεις για τα πολιτικά κόμματα,⁷⁵ τα οποία, με διάφορες αφορμές κατά τη διάρκεια της εξιστόρησης, χαρακτηρίζονται ως «νόμιμες συμμορίες»⁷⁶ χωρίς καμία ιδεολογία και όραμα και με μόνο σκοπό την κατάληψη της εξουσίας, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα την

71. Βλ. «Το τηλεγράφημά του στο Βενιζέλο [με το οποίο χαρακτήριζε «άτιμη» τη συνθήκη της Λωζάνης] αυτόν το σκοπό είχε: Να κάμει θόρυβο [...] να σφυγμομετρήσει αν ήταν καιρός να κάμει το τελικό πραξικόπημα, να φτάσει σιμώτερα στους σκοπούς του», Πεπονής, σ. 296. Έχει επίσης ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι (σε αντίθεση με τις βιογραφίες του 1933) αποσιωπάται πλήρως ο ρόλος του Πάγκαλου στην ανασυγκρότηση της στρατιάς του Έβρου, το 1922.

72. Βλ. χαρακτηριστικά «Χρησιμοποίησε τ' όνομα και το ηθικό κύρος του Πλαστήρα και διακήρυξε, πως ο Πλαστήρας του είχε δώσει την εντολή κι οδηγίες για να συμπήξει οργάνωσι με την επωνυμία ΕΔΕΣ, της οποίας την ηγεσία είχ' ο Πλαστήρας τάχα και στην οποία προσωρινά τον αναπληρούσε αυτός. Ο Πλαστήρας δεν είχε ιδέα απ' όλα τούτα», Πεπονής, σ. 522.

73. Βλ. χαρακτηριστικά «Ο Παπανδρέου [ενν. ως πρωθυπουργός της κυβέρνησης της απελευθέρωσης] ενθαρρυνόταν κι ενισχυόταν απ' τον Άγγλο Στρατηγό Σκόμπυ κι απ' τον Πρεσβευτή Λήπερ, απ' τον οποίο και κατευθυνόταν κυόλα, ζητώντας προκαταβολικά οδηγίες σε κάθε ζήτημα που γεννιόταν και για κάθε μέτρο που όφειλε να πάρει», Πεπονής, σ. 541.

74. Οι αναφορές αυτές γίνονται τόσο με αφορμή την Δίκη των Εξ, όσο και του ρόλου των Βρετανών στην Ελλάδα την περίοδο 1944-1945.

75. Όσο και να μην μπορεί κάποιος να αποδώσει απόλυτα τις θέσεις αυτές στον ίδιο τον Πλαστήρα, είναι δύσκολο να πιστέψει ότι αν διαφωνούσε θα είχαν συμπεριληφθεί στο κείμενο.

76. Η άποψη αυτή δεν αφορά μόνο το παρελθόν αλλά επεκτείνεται μέχρι το παρόν της συγγραφής με φράσεις του τύπου «όπως βλέπουμε και σήμερα» κ.ά.

παρακμή και τη βύθιση της χώρας σε τέλμα. Όλα τα κόμματα εμφανίζονται να τοποθετούν τους μικροπολιτικούς σκοπούς τους υπεράνω του συμφέροντος της χώρας και να παλινωδούν σε θέσεις εντελώς ετερόκλητες με μόνο γνώμονα το κομματικό όφελος. Δεν μπορεί κανείς να αποφύγει τον πειρασμό και να μη σημειώσει ότι η καταδίκη αυτή του «παλαιοκομματισμού» –ενός όρου που, παρ' ότι δεν απαντά στο κείμενο, έχει ευρύτατη χρήση μετά τον πόλεμο– θα χρησιμοποιηθεί αργότερα από τον Πλαστήρα ως αιτία για τη δημιουργία νέου κόμματος και θα δικαιολογήσει τη ρήξη του με το Κόμμα Φιλελευθέρων.

Το δεύτερο στοιχείο άξιο προσοχής είναι ότι ο Πλαστήρας στο κείμενο αυτό δεν «κλείνει» μόνο λογαριασμούς αλλά ταυτόχρονα «ανοίγει πόρτες». Και οι «πόρτες» που ανοίγει βρίσκονται αριστερά του: και συγκεκριμένα τόσο στο ΚΚΕ όσο και, κυρίως, στο ΕΑΜ. Ενδιαφέρον παρουσιάζει έτσι η εκ των υστέρων κριτική προς την πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου απέναντι στο ΚΚΕ,⁷⁷ καθώς και η ανάλυση σχετικά με το ΕΑΜ,⁷⁸ αλλά και τον ΕΛΑΣ.⁷⁹ Οι αναφορές αυτές δεν είναι, θεωρούμε, τυχαίες

77. «[...] Μπορούμε, δίχως κανένα δισταγμό, να πούμε πως δημοκοπία έκανε κι αυτός [ενν. ο Βενιζέλος], με σκοπό να δείξει πως κανένας άλλος δεν ήταν περισσότερο απ' αυτόν εχθρός της κομμουνιστικής ιδεολογίας. [...] Αν υπήρχαν πολιτικοί ηγέτες, θάξεραν πως κάθε μια ιδεολογία είναι απλούστατα αίτημα ή αιτήματα [...] που ξεπηδούν από κάποια ανάγκη κι από κάποια απαίτηση [...]. Θάξεραν πως ο κίνδυνος δεν είναι η ιδεολογία, αλλ' είναι η νοσηρότης, απ' την οποία γεννιέται η ιδεολογία. Πως οι ποινικοί νόμοι δεν είναι αποτελεσματικά μέτρα κατά των κινδύνων αυτών [...] αλλ' είναι συντελεστικοί αυτών των κινδύνων, τους οποίους και μεγαλώνουν»· στο ίδιο, σ. 472-473.

78. «Είν' απαραίτητο να σημειωθεί πως αποτελεί πλάνη να πιστευτεί πως όλοι, όσοι είχαν ταχτεί στο ΕΑΜ ήταν όλοι κομμουνισταί. Αυτό λεγόταν μόνο για δημοκοπία. Το ρεύμα προς το ΕΑΜ δεν δημιουργήθηκε απ' την κομμουνιστική ιδεολογία. Η μεγαλύτερη απόδειξι είναι πως και το ίδιο αυτό το ΕΑΜ για να τραβήξει στες τάξεις του μάζες, εμφανίστηκε ως Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο»· στο ίδιο, σ. 521.

79. «[...] Μεγάλη μάζα απ' το ΕΑΜ, όπως και απ' τον ΕΛΑΣ ακόμα, δεν ήταν κομμουνισταί κι ένας σημαντικός αριθμός κι απ' αυτούς ακόμα που ήταν γραμμένοι στο κόμμα, ήταν μονάχα από επιπολαιότητα, δίχως πραγματικά κομμουνιστική συνείδησι. Εύκολα θα μπορούσαν να ενθουσιαστούν από μια ουσιαστική Δημοκρατία, με πραγματικά ανθρωπιστικό περιεχόμενο», σ. 525. Στην ίδια γραμμή εντάσσεται και η δημοσίευση της προκήρυξης του Πλαστήρα στις 5 Ιανουαρίου 1945, η οποία ρίφθηκε με αεροπλάνα στις περιοχές που ήλεγχε ο ΕΛΑΣ, με την οποία

καθώς προβάλλονται έμμεσα στη χρονική περίοδο της συγγραφής του βιβλίου, εκφράζοντας θέσεις που διαφοροποιούν τη στάση του Πλαστήρα από τον υπόλοιπο κεντρώο χώρο. Τα «ανοίγματα» που θα επιχειρήσει ο Πλαστήρας αργότερα προς την Αριστερά και τον Εαμικό χώρο ανιχνεύονται για πρώτη φορά στο κείμενο αυτό.

Η έκδοση της βιογραφίας έρχεται σε μία περίοδο μειωμένης εμπλοκής του Πλαστήρα στην πολιτική. Παρεμβαίνει βέβαια στη δημόσια σκηνή με δηλώσεις του, ασκεί επιρροή σε έναν κύκλο ανθρώπων και επανέρχεται στη δημόσια συζήτηση ως δυνάμει πρωθυπουργός μιας ευρύτερης κυβέρνησης –γεγονός που τον καθιστά συγχρόνως δυνάμει «αντίπαλο»– αλλά όλα αυτά κατορθώνουν απλώς να διατηρήσουν το όνομά του στο προσκήνιο. Παρ' ότι η «αποστρατιωτικοποίηση» του έχει συντελεστεί πλήρως, η αντίστοιχη «πολιτικοποίησή» του δεν έχει ολοκληρωθεί. Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε ότι η αυτο-βιογραφία αυτή, έχει τον χαρακτήρα πολιτικής απολογίας και πολιτικού απολογισμού ταυτόχρονα, εν όψει της καθόδου του στην πολιτική με την ίδρυση κόμματος, την οποία έχει ήδη δρομολογήσει.

Η επόμενη βιογραφία θα δημοσιευτεί το 1950 στην εφημερίδα *Ελευθερία*, γραμμένη από τον Παναγιώτη Κατηφόρη⁸⁰ με τίτλο «Πλαστήρας, Άξιος της πατρίδος. Η σκιαγραφία ενός αγωνιστού»⁸¹ και καλύπτει την

απευθύνεται στους «παραπλανηθέντες που έστρεψαν τα όπλα κατά της Μητρός Πατρίδος» και προκειμένου να τους «μεταπέσει» επικαλείται την κυβέρνησή του, η οποία «έχει σύνθεσιν ηγγυημένως αριστεράν και δημοκρατικήν»· στο ίδιο, σ. 557-558.

80. Το όνομα του συγγραφέα θα αποκαλυφθεί στο τέλος της σειράς, ενώ μέχρι τότε θα υπογράφει ως «παλαιός πολεμιστής». Ο δημοσιογράφος Παν. Κατηφόρης (1898-1977) ξεκίνησε τη διαδρομή του στο χώρο του Τύπου το 1925 και συνεργάστηκε με τις μεγαλύτερες εφημερίδες της Αθήνας. Περισσότερα βλ. Ν. Παπαδημητρίου, *Οι συγγραφείς της αθηναϊκής δημοσιογραφίας*, τ. Α', Αθήνα, Χ. Γιοβάνης, 1989, σ. 103. Σε κατάλογο της εργογραφίας του που δημοσιεύεται στο Παν. Κατηφόρης, *Η εποποιία του χάρτου*, Αθήνα 1965, ο τίτλος της βιογραφίας αναφέρεται ως «Ο Πλαστήρας στο Σαγγάριο», που ανταποκρίνεται περισσότερο στο περιεχόμενου του κειμένου της *Ελευθερίας*. Ευχαριστώ πολύ τον Τριαντάφυλλο Σκλαβενίτη για την παραπομπή.

81. Η δημοσίευση θα ξεκινήσει στις 25 Μαρτίου και θα ολοκληρωθεί στις 6 Αυγούστου 1950. Η εφ. *Ελευθερία* εκδόθηκε από τον Πάνο Κόκκα ως παράνομη την τελευταία περίοδο της γερμανικής κατοχής (Αύγ. 1944) και επανεκδόθηκε τον

περίοδο από τη γέννησή του έως τη Μικρασιατική καταστροφή. Το κείμενο αυτό μπορούμε με ασφάλεια να πούμε ότι δεν είναι πρωτότυπο, καθώς παρουσιάζει πολλές ομοιότητες –ακόμα και αυτούσια χωρία– με τα κείμενα που είχαν δημοσιευθεί το 1933. Για ποιο λόγο όμως μια μεγάλη εφημερίδα, όπως η *Ελευθερία*, ανασύρει από το παρελθόν ένα κείμενο για τον Πλαστήρα και δεν προβαίνει στη συγγραφή ενός νέου; Η εξήγηση πιστεύουμε ότι βρίσκεται στη συγκυρία της δημοσίευσης.

Βρισκόμαστε είκοσι ημέρες μετά τις εκλογές,⁸² στις οποίες το ποσοστό που έχει συγκεντρώσει ο συνασπισμός υπό τον Πλαστήρα, η ΕΠΕΚ, έχει δημιουργήσει την προοπτική σχηματισμού κεντρώας κυβέρνησης υπό τον ίδιο. Ο Σοφοκλής Βενιζέλος όμως έχει υπαναχωρήσει από τη συμφωνία που είχε υπογράψει την επομένη των εκλογών με τους αρχηγούς των κομμάτων του Κέντρου⁸³ και έχει σχηματίσει κυβέρνηση με το Λαϊκό Κόμμα, γεγονός που προκαλεί έντονες αντιδράσεις ακόμα και στο ίδιο το Κόμμα Φιλελευθέρων. Η διαφανιζόμενη πρωθυπουργία του Πλαστήρα, την οποία ο κεντρικός χώρος προσδοκούσε, φαίνεται να καταρρέει. Σε αυτή τη συγκυρία η *Ελευθερία* επιχειρεί, όπως σημειώνει σε κείμενο που συνοδεύει τη βιογραφία, «να σκιαγραφήσει την πολιτικοστρατιωτική φυσιογνωμία του Νικολάου Πλαστήρα, προς τον οποίον ο ελληνικός λαός επέδειξε τόση εμπιστοσύνη κατά

Ιαν. 1945. Υπήρξε προσανατολισμένη πολιτικά στον χώρο του Κέντρου και μετά τις εκλογές του 1950 υποστήριξε σαφώς τον σχηματισμό κυβέρνησης υπό τον Πλαστήρα. Περισσότερα βλ. στο σχετικό λήμμα του Ηλία Νικολακόπουλου στην *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, τ. Β', σ. 95-97.

82. Οι εκλογές, οι πρώτες μετά τον τερματισμό του εμφυλίου, διεξήχθησαν στις 5 Μαρτίου. Το Κόμμα Προοδευτικών Φιλελευθέρων που είχε ιδρύσει τον Δεκέμβριο του 1949 ο Πλαστήρας, θα λάβει μέρος μαζί με το Δημοκρατικό Προοδευτικό Κόμμα του Εμμανουήλ Τσουδερού και την ομάδα του Γεωργίου Καρτάλη στον συνασπισμό της Εθνικής Προοδευτικής Ένωσης Κέντρου (ΕΠΕΚ). Τα αρχικά αποτελέσματα (πριν ενσωματωθούν οι ψήφοι των στρατιωτικών εκλογικών τμημάτων) φέρουν την ΕΠΕΚ πρώτη δύναμη.

83. Οι συζητήσεις που ξεκίνησαν την επομένη των εκλογών κατέληξαν σε συμφωνία μεταξύ των Σοφ. Βενιζέλου, Γεωργ. Παπανδρέου, Εμμ. Τσουδερού και Πλαστήρα για την ανάθεση της πρωθυπουργίας στον τελευταίο. Στις 12 Μαρτίου η σχετική συμφωνία επιδόθηκε στον βασιλιά Παύλο, ο οποίος όμως δέκα ημέρες αργότερα θα αναθέσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον Σοφ. Βενιζέλο. Η κυβέρνηση Βενιζέλου θα παραιτηθεί στις 11 Απριλίου ύστερα από έντονες πιέσεις. Περισσότερα βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Α', Αθήνα 1977, σ. 97-111.

τας τελευταίας εκλογάς, και εις τον οποίον τόσας στηρίζει ελπίδας». ⁸⁴ Η εφημερίδα μ' αυτή τη βιογραφία – η οποία δεν είχε τα χρονικά περιθώρια να είναι πρωτότυπη – ανακαλεί το «πολιτικοστρατιωτικό» παρελθόν του Πλαστήρα, του «Άξιου της πατρίδος», για να τον προβάλλει ως την ενδεδειγμένη λύση στο παρόν και να ασκήσει τις δικές της πιέσεις προς την κατεύθυνση αυτή.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1951, εκδίδεται ένα μικρής έκτασης κείμενο του Γ. Ι. Χ. Λαδά, με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας*. ⁸⁵ Το κείμενο αυτό, παρ' ότι περιλαμβάνει βιογραφικά στοιχεία του προσώπου, συνιστά ουσιαστικά ένα εκτεταμένο προεκλογικό φυλλάδιο, ⁸⁶ το οποίο προβάλλει τον Πλαστήρα ως τον άνθρωπο που θα «σώσει» την Ελλάδα, όπως έχει κάνει και στο παρελθόν, ή, ακριβέστερα, «θα σώση και πάλι την Ελληνική τιμή». Η σωτηρία της Ελλάδας είναι εν προκειμένω η εφαρμογή της «κατευναστικής πολιτικής», δηλαδή των μέτρων επιείκειας που «μόνο ο Πλαστήρας μπορεί να εγγυηθεί την εφαρμογή τους». Ένα σημείο αξίζει να επισημάνει κανείς σε αυτό το κείμενο: τη μεταστροφή απέναντι στο θρόνο. Σε όλες τις έως τότε βιογραφίες, η βασιλεία είχε καταγγεληθεί πάντα ως πρόξενος συμφορών της χώρας. Εδώ, για πρώτη φορά, η στάση αυτή είναι διαφορετική, αφού το πρόγραμμα του Πλαστήρα θα επιτευχθεί «με τη βοήθεια του Θεού και των Ελλήνων Βασιλέων μας, που βασιλεύουν με το πνεύμα της αληθινής Δημοκρατίας, πιστοί τηρηταί του Δημοκρατικού Συντάγματος». ⁸⁷ Η προσέγγιση μεταξύ του Πλαστήρα και του βασιλιά Παύλου και η παράλληλη ρήξη του Αλέξανδρου Παπάγου, που κατέρχεται για πρώτη φορά στις εκλογές, αξιολογείται πολιτικά και αφήνει εδώ το ίχνος της.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1952, εκδίδεται η γραμμένη από τον δημοσιογράφο Γιάννη Στρατηγάκη βιογραφία με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας*.

84. Εφ. *Ελευθερία*, 25 Μαρτ. 1950.

85. Γ. Ι. Χ. Λαδάς, *Νικόλαος Πλαστήρας*, Αθήνα, «Εκδοσεις Ελληνικής Προοδευτικής Βιβλιοθήκης», 1951, 16 σελ.

86. Παρ' ότι κάτι τέτοιο δεν σημειώνεται πουθενά είναι εύκολο να το συνάγει κανείς από σημεία όπως το εξής: «[...] σήμερα που οι Έλληνες καλούνται ν' αποφασίσουν ακόμη μια φορά για την τύχη τη δική τους και του έθνους των, ένα όνομα έρχεται και πάλι με σεβασμό και δέος στα χείλη όλων των Ελλήνων. Το όνομα Νικόλαος Πλαστήρας», Λαδάς, *Νικόλαος Πλαστήρας*, σ. 4.

87. Στο *ίδιο*, σ. 13.

Ο άνθρωπος και ο Έλλην.⁸⁸ Αν και ο συγγραφέας είχε δομήσει το έργο του, όπως αναφέρει στον πρόλογό του, σε τρεις τόμους,⁸⁹ απ' όσο είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, μόνο ο πρώτος τόμος εκδόθηκε. Το κείμενο, το οποίο ο συγγραφέας χαρακτηρίζει «βοήθημα για να προβληθή στο φως της ιστορικής αλήθειας η πραγματική φυσιογνωμία του Αρχηγού», είχε εξασφαλίσει την έγκριση του Πλαστήρα, ο οποίος είχε λάβει το χειρόγραφο πριν την έκδοση.⁹⁰ Το έργο έχει γραφτεί με βάση τις ενθυμίσεις του συγγραφέα, αλλά παρ' όλα αυτά χρησιμοποιεί, όπως ρητά αναφέρει, τόσο προηγούμενα γραπτά κείμενα, όσο και προφορικές μαρτυρίες άλλων προσώπων.⁹¹ Το κείμενο αυτό –το πλέον υμνητικό που έχει γραφτεί για τον Πλαστήρα έως σήμερα– δεν είναι γραμμένο με βάση τη χρονική ακολουθία των γεγονότων, αλλά με βάση τα στοιχεία του χαρακτήρα του προσώπου που πρέπει να αναδειχθούν κάθε φορά. Παρ' ότι μέσα σε αυτό παρελαύνουν όλες οι μεγάλες στιγμές του Πλαστήρα, αυτές υποτάσσονται απόλυτα σε μια χαρακτηρισιολογική αφήγηση, η οποία επαναφέρει με μεγάλη ένταση τον μύθο του «Μαύρου Καβαλάρη».

Η βιογραφία εκδίδεται τον Νοέμβριο του 1952,⁹² λίγες ημέρες πριν τις κρίσιμες για το χώρο του Κέντρου εκλογές, όταν δέχεται από τη Δεξιά την ισχυρή πίεση του Αλέξανδρου Παπάγου και οι όποιες γέφυρες προς την Αριστερά έχουν κοπεί μετά την εκτέλεση Μπελογιάννη. Την ίδια περίοδο η υγεία του Πλαστήρα, που έχει κλονιστεί ήδη από το 1951,⁹³

88. Γιάννης Στρατηγάκης, *Νικόλαος Πλαστήρας. Ο άνθρωπος και ο Έλλην*, Αθήνα 1952, 157 σελ.

89. Οι τόμοι κατανέμονταν ως εξής: α) η ανάλυση της προσωπικότητας του Πλαστήρα, β) η πολεμική και στρατιωτική του δράση και γ) ο Πλαστήρας ως πολιτικό πρόσωπο και το πολιτικό του έργο.

90. Βλ. επιστολή του Πλαστήρα προς τον συγγραφέα που δημοσιεύεται στην αρχή του βιβλίου.

91. Αναφέρονται η έκδοση της Άνας Παπαδοπούλου, το βιβλίο του Κ. Αθάνατου, το βιβλίο του Ιω. Πεπονή, ενώ σημειώνονται και οι αφηγήσεις των Χαρ. Παπαθανασόπουλου, Οδυσ. Παπαμαντέλλου, Μιχ. Μηγιουδάκη (υπασπιστών κατά καιρούς του Πλαστήρα), καθώς και των Κων/νου Ρέντη και Γεωργ. Μπουρδάρα (βουλευτών της ΕΠΕΚ).

92. Βλ. διαφημιστική καταχώριση στην εφ. *Το Βήμα*, 29 Νοεμ. 1952.

93. Στα μέσα Νοεμβρίου υπέστη καρδιακή κρίση η οποία επέφερε σοβαρή βλάβη στην υγεία του και τον ανάγκασε τον Μάρτιο του 1952 να ορίσει ως πρωθυπουργεύοντα τον Σοφοκλή Βενιζέλο.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 1^η Έκδοση 486 ημερησία
 ΕΚΔΟΣΗ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1950
 ΠΡΟΪΚΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΑΝΟΣ ΚΑΡΑΪΩΑΝΝΙΔΗΣ
 ΔΕΣΦΕΡΕΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
 ΔΕΣΦΕΡΕΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΣΧΕΔΙΑΣ
ΕΞΕΛΑΜΒΑΝΗ Η ΚΡΙΣΙΣ
ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ

25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1950

Ο ΠΛΑΣΤΗΡΑΣ
«Άξιος τής Πατρίδος»

ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΟΥ 1950

Η μεγάλη γενιά

Ο ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ ΕΠΙΤΕΛΕΥΣΗΣ
ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΛΩΤΟΝ ΚΩΛΙΝΣ
ΕΦΘΑΣΕΝ ΧΩΡΙΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

εφ. Ελευθερία, 25 Μαρτίου 1950.

Η ΑΛΛΑΓΗ
 ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ - ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

ΝΙΚΗΤΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΒΡΩΝ ΘΑ ΑΝΑΔΕΙΧΘΗ
Ο ΑΓΩΝΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΑΓΡΟΤΙΑΣ ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΗΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ
ΤΗΣ ΕΤΕΚ

ΓΛΥΚΟΧΑΡΑΖΕΙ
ΣΤΟ ΒΟΡΡΑ

ΝΙΚΗΤΗΣ ΝΙΚΗΤΩΝ
ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΛΑΣΤΗΡΑ
Η ΖΩΗ ΜΟΥ

Αναμνησικός τοῦ μεγάλου ἠγέτου
ὅπως τὸς ὑπεγόρευσε τὸ ἴδιος

Η ΓΙΟΥΤ ΚΟΣΑΔΙΚΗ ΘΕΣΙΣ
ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ
ΚΑΙ Δ ΤΤΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΤΗΣ Ε.Σ.Σ.Α.

εφ. Προοδευτική Αλλαγή, 20 Σεπτεμβρίου 1953.

μοιάζει να αποτελεί τροχοπέδη για τον ίδιο, το κόμμα του αλλά και τον συνασπισμό του Κέντρου με τον οποίο κατέρχεται στις εκλογές. Σε αυτό το περιβάλλον η βιογραφία δίνει μικρότερη έμφαση στο κόμμα της ΕΠΕΚ και μεγαλύτερη στον ευρύτερο χώρο του Κέντρου, ενώ για πρώτη φορά παρουσιάζονται εκτενώς όλα τα προβλήματα υγείας που έχει αντιμετωπίσει ο Πλαστήρας στο παρελθόν και η «θέληση» με την οποία τα ξεπέρασε.

Η πύκνωση των βιογραφιών του Πλαστήρα μεταπολεμικά μπορεί να αποδοθεί στην παρουσία του στην πολιτική σκηνή ως αρχηγού κόμματος. Είναι φανερό ότι στην αφετηρία αλλά και κατά τη διάρκεια της πολιτικής διαδρομής του Πλαστήρα το στρατιωτικό παρελθόν του, ο «Μαύρος Καβαλάρης», αποτελεί ταυτόχρονα τη «δεξαμενή» του πολιτικού. Ο Πλαστήρας της δεκαετίας του 1950 δεν είναι ένα πρόσωπο της εποχής του. Είναι ένα πρόσωπο που «έρχεται» από το παρελθόν, ένα παρελθόν όμως που είναι άμεσα αξιοποιήσιμο στο παρόν. Αυτή τη σχέση μεταξύ παρελθόντος και παρόντος την έχει περιγράψει εύγλωττα ήδη από τον Μάιο του 1950 ο Γιώργος Θεοτοκάς: «Ο Πλαστήρας είναι σύμβολο Δημοτικής Ποίησης. Είναι ο αρχηγός των αρμάτων, για τον οποίον λέει το τραγούδι: Καβάλα πάει στην εκκλησιά / καβάλα προσκυνάει / καβάλα παίρνει αντίδωρο / απ' του παπά το χέρι [...] Εκφράζει κυρίως δύο πράγματα. Αφ' ενός την ηρωική, επική παράδοσι του ελληνικού λαού και μια νοσταλγία του παλαιού καλού καιρού, όπου οι άνθρωποι ήταν απλοί, τίμιοι, θεοφοβούμενοι και γεμάτοι ιπποτισμό και μεγαλοψυχία. [...] Αλλά εκφράζει αφ' ετέρου και το πανελλήνιο λαϊκό αίτημα της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της προόδου, τον ακοίμητο πόθο του έθνους για μια καλύτερη ζωή, για μια γενική εξύψωσι του πνευματικού και κοινωνικού επιπέδου της υπάρξεώς του».⁹⁴ Ο «καβαλάρης» της μάχης είναι πλέον ο «μαχητής» της πολιτικής.

Η πολιτική αξιοποίηση των βιογραφιών του Πλαστήρα συνεχίζεται όμως με έναν ιδιότυπο τρόπο και μετά τον θάνατό του.⁹⁵ Στις 20 Σεπτεμβρίου

94. Γ. Θεοτοκάς, *Στοχασμοί και θέσεις*, [Ο θρύλος του Πλαστήρα], τ. Β', Αθήνα, Εστία, 1996, σ. 609.

95. Εδώ δεν περιλαμβάνεται η πληθώρα κειμένων που δημοσιεύθηκαν τις ημέρες αμέσως μετά τον θάνατό του, παρ' ότι παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς καλύπτουν όλο το πολιτικό φάσμα.

1953, εμφανίζεται στην εφημερίδα *Προοδευτική Αλλαγή*,⁹⁶ κείμενο με τίτλο: «Νικολάου Πλαστήρα - Η ζωή μου. Αναμνήσεις του μεγάλου ηγέτου όπως τας υπαγόρευσε ο ίδιος». Σύμφωνα με σημείωμα της εφημερίδας, το κείμενο είχε υπαγορευθεί από τον Πλαστήρα τους τελευταίους μήνες της ζωής του και μέχρι τις παραμονές του θανάτου του.⁹⁷ Η «υπαγόρευση» υπογραμμίζεται εδώ για να δηλώσει: α) την αυθεντικότητα του κειμένου και β) μια σχέση εμπιστοσύνης, βάσει της οποίας ο Πλαστήρας κατέθεσε τις πολύτιμες αναμνήσεις του σε κάποιο πρόσωπο, με σκοπό τη δημοσίευσή τους.

Αυτή ακριβώς η σχέση εμπιστοσύνης που υποδηλώνει η «υπαγόρευση» ερμηνεύει ενδεχομένως και την ίδια τη δημοσίευση. Ήδη από τον Μάιο του 1953 ο Πλαστήρας έχει ορίσει κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο της ΕΠΕΚ τον βουλευτή Πειραιώς Σάββα Παπαπολίτη,⁹⁸ γεγονός που έχει προκαλέσει ισχυρές αντιδράσεις εντός του κόμματος.⁹⁹ Αμέσως μετά τον θάνατο του ιδρυτή του, το κόμμα ταλανίζεται από εσωτερικές έριδες γύρω από την ανάδειξη νέου αρχηγού. Το γεγονός ότι ο Πλαστήρας «εμπιστεύθηκε» το δημοσιογραφικό όργανο του Σάββα Παπαπολίτη για να αφηγηθεί τη ζωή του, αποτελεί σαφή υπόμνηση του «χρίσματος» που ο Πλαστήρας είχε δώσει στον βουλευτή Πειραιώς, μία υπόμνηση που λάμβανε μεγαλύτερες διαστάσεις ενόψει του επικείμενου συνεδρίου του κόμματος που επρόκειτο να επιλέξει τον επόμενο ηγέτη. Ο «Αρχηγός», μέσω της αυτοβιογραφίας του «ομιλεί εκ του τάφου» και «υποδεικνύει» τον διάδοχό του στην ηγεσία.

96. Η πρωινή εφημερίδα *Προοδευτική Αλλαγή* εκδόθηκε στις 22 Αυγούστου 1951 από τον Νικόλαο Παπαπολίτη και αποτέλεσε δημοσιογραφικό όργανο έκφρασης της ΕΠΕΚ, αλλά και αντίβαρο στον απογευματινό *Προοδευτικό Φιλελεύθερο* που αποτελούσε επίσης όργανο έκφρασης της ΕΠΕΚ, προσκείμενο όμως στον Γεώργιο Καρτάλη. Η εφημερίδα διέκοψε την έκδοσή της στις 2 Οκτωβρίου 1953.

97. Η αφήγηση που καλύπτει την περίοδο από τα παιδικά του χρόνια και φθάνει μέχρι την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, δεν συνεχίζεται, καθώς η εφημερίδα διακόπτει την έκδοσή της. Το κείμενο δεν προσθέτει τίποτε καινούργιο στα όσα είχαν δημοσιευθεί μέχρι τότε παρά μόνο μια εκτενέστερη αφήγηση όσον αφορά τα παιδικά του χρόνια και τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης της οικογένειας.

98. Ο Σάββας Παπαπολίτης εξελέγη το 1951 βουλευτής με το ψηφοδέλτιο της ΕΠΕΚ και επανεξελέγη το 1952. Τον Ιανουάριο του 1956 ανέλαβε την ηγεσία της ΕΠΕΚ.

99. Δώδεκα στελέχη της ΕΠΕΚ θα αποχωρήσουν δηλώνοντας ότι «τοιαύτη προβολή του απειλή να μεταβάλει αυτήν ταύτην την ιδεολογική μορφή της ΕΠΕΚ». Βλ. Σπ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα*, τ. Β', Αθήνα 1978, σ. 65-67.

1984-2007: το πολιτικό παράδειγμα

Τριάντα χρόνια σιωπής θα σκεπάσουν τον Πλαστήρα από το 1953 έως το 1983,¹⁰⁰ οπότε η Ένωση Επιστημόνων του Νομού Καρδίτσας προκηρύσσει διαγωνισμό για τη συγγραφή βιογραφίας του με αφορμή τη συμπλήρωση εκατό χρόνων από τη γέννησή του και τριάντα από τον θάνατό του. Τον διαγωνισμό θα κερδίσει ο Ευάγγελος Αγγέλης και το βιβλίο του με τίτλο *Ο Μαύρος Καβαλάρης* θα εκδοθεί το 1984.¹⁰¹ Είναι προφανές ότι στην περίπτωση αυτή η ανάδειξη του επιφανέστερου άνδρα της Καρδίτσας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανανέωση του ενδιαφέροντος γύρω από το πρόσωπο. Το κλείσιμο όμως του προλόγου του βιβλίου, ανοίγει μια χαραμάδα ενδιαφέρουσα για τα πολιτικά συμφραζόμενα της περιόδου συγγραφής του. Σημειώνει λοιπόν ο συγγραφέας ότι το βασικό σύνθημα του Πλαστήρα ήταν η λέξη «Αλλαγή»¹⁰² (ένα σύνθημα που ο Πλαστήρας χρησιμοποίησε στις εκλογές του 1950), μια λέξη που υποδηλώνει τη ρήξη με το παρελθόν. Το σύνθημα αυτό έχει όμως αποκτήσει στη δεκαετία του 1980 νέα σημασία και νέο πλαίσιο αναφοράς, καθώς είναι το βασικό προεκλογικό σύνθημα του Ανδρέα Παπανδρέου στις εκλογές του 1981.¹⁰³ Η υπογράμμιση του συνθήματος του 1950 έρχεται έτσι να αξιοδοτήσει τον Παπανδρέου και τον Πλαστήρα ταυτόχρονα: τον τελευταίο ως πρόγονο και τον πρώτο ως συνεχιστή.

100. Εξάιρεση αποτελεί το κείμενο του Αλέξανδρου Ζάννα με τίτλο «Νικόλαος Πλαστήρας. Ο άνθρωπος, ο αγωνιστής», που δημοσιεύεται στην εφημερίδα *Το Βήμα* από τις 22 Φεβρουαρίου έως τις 21 Μαρτίου 1959 και συνιστά ουσιαστικά τις αναμνήσεις του συγγραφέα του για τον Πλαστήρα, ενώ δημοσιεύεται και μέρος της αλληλογραφίας των δύο ανδρών. Το κείμενο εντάσσεται σε μία σειρά ιστορικών αφηγήσεων του Αλ. Ζάννα –είχε προηγηθεί ένα αντίστοιχο για το κίνημα του 1935, με τίτλο «Το μοιραίο κίνημα που έφερε τον Ελ. Βενιζέλον εις τον τάφον». Η αφήγηση δεν εξετάζεται εδώ καθώς δεν έχει τον χαρακτήρα βιογραφίας.

101. Ευάγγελος Αγγέλης, *Ο Μαύρος Καβαλάρης*, Καρδίτσα 1984, 422 σελ. Το 1995 το βιβλίο επανεκδίδεται με συμπληρώσεις σε τρεις τόμους.

102. Το σύνθημα αυτό υπογραμμίζεται καθώς είναι γραμμένο με κεφαλαία γράμματα.

103. Παρ' ότι η χρήση του συνθήματος του Πλαστήρα από τον Παπανδρέου έχει αναδειχθεί εκ των υστέρων –κυρίως από τον χώρο της πολιτικής επιστήμης– μια πρόχειρη αναζήτηση στον Τύπο του 1981 δεν έδειξε να προκύπτει οποιαδήποτε συσχέτιση εκείνη την περίοδο.

Το 1984 σηματοδοτεί την μεταθανάτια, βιβλιογραφικά, ζωή του Πλαστήρα, η οποία παρ' ότι παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον, δεν πρόκειται να αναλυθεί εδώ εκτενώς. Θα περιοριστούμε έτσι στην απλή παράθεση των βιογραφιών που ακολούθησαν και στη διατύπωση κάποιων υποθέσεων σχετικά με την ανανέωση του ενδιαφέροντος γύρω από το πρόσωπο. Το 1999 εκδίδεται η βιογραφία με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας*, γραμμένη από τον δικηγόρο Κώστα Χατζηαντωνίου.¹⁰⁴ Ένα χρόνο αργότερα, το 2000, η βιογραφία με τίτλο *Νικόλαος Πλαστήρας. Η χαμένη ευκαιρία της Ελλάδας*,¹⁰⁵ γραμμένη από τον δημοσιογράφο Γιάννη Σπανδωνή, ενώ το 2007 εκδίδεται το ογκώδες έργο του Καρδιτσιώτη δημοσιογράφου και τέως βουλευτή του ΠΑΣΟΚ Σέφη Αναστασάκου με τίτλο *Ο Πλαστήρας και η εποχή του*.¹⁰⁶ Παρ' ότι πρόκειται για άνισες μεταξύ τους εκδόσεις, όλες οι παραπάνω καλύπτουν, με διαφορετικό η καθεμιά τρόπο, το σύνολο της ζωής του Πλαστήρα, από τη γέννηση μέχρι και το θάνατό του.

Είναι φανερό ότι στη δεκαετία του 2000 έχει σημάνει η ώρα της αποτίμησης του Πλαστήρα. Τι είναι όμως αυτό που ώθησε τρεις συγγραφείς να βιογραφήσουν τον Πλαστήρα; Οι πρόλογοι των βιβλίων δίνουν εμμέσως την απάντηση. Έτσι, ο Κώστας Χατζηαντωνίου σημειώνει: «Συγκίνηση, περηφάνια αλλά και οδύνη προξενεί η ζωή του θρυλικού πολεμαρχου, του αδιάφθορου πολιτικού. Σχεδόν απόγνωση όταν συγκρίνεται με το αποπνικτικό τέλμα της ελλαδικής ζωής τις τελευταίες δεκαετίες, όταν συγκρίνεται με στρατιωτικούς ή πολιτικούς του σήμερα». Ο Γιάννης Σπανδωνής σημειώνει ότι το βιβλίο του είναι «ένα δημοσιογραφικό κείμενο,

104. Ο συγγραφέας θα προχωρήσει και σε νέα έκδοση, συμπληρωμένη και αναθεωρημένη, το 2006.

105. Γ. Σπανδωνής, *Νικόλαος Πλαστήρας. Η χαμένη ευκαιρία της Ελλάδας*, Αθήνα, Πατάκης, 2000, 170 σελ.

106. Σέφης Αναστασάκος, *Ο Πλαστήρας και η εποχή του*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 2007, τ. Α' (1878-1922), 639 σελ.· τ. Β' (1922-1933), 633 σελ.· τ. Γ' (1933-1953), 619 σελ. Το 2009 το τρίτομο αυτό έργο θα κάνει και δεύτερη έκδοση. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι το έργο του Αναστασάκου αποτελεί την πρώτη προσπάθεια τεκμηρίωσης της ζωής και δράσης του Πλαστήρα και συγχρόνως την πρώτη απόπειρα ένταξής του στα ιστορικά συμφραζόμενα. Παρ' όλα αυτά είναι δύσκολο να ξεφύγει από το σχήμα που έχει ήδη καθιερωθεί, της πρόσληψης δηλαδή του Πλαστήρα ως «ανθρώπου-γεγονότος».

γραμμένο σαν ρεπορτάζ, με στόχο ένα και μοναδικό, την παρουσίαση της αλήθειας». Εκτός όμως από αυτό, το κείμενό του εντάσσεται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο επανασύνδεσης με τους ήρωες του παρελθόντος,¹⁰⁷ που ως πρότυπα «δύνανται να γίνουν αντικείμενα μίμησης». Τέλος, ο Σέφης Αναστασάκος, παραθέτει, εν είδει προλόγου, σκηνές από την κηδεία του Πλαστήρα μέσα από τις οποίες αναδεικνύονται εμμέσως οι λόγοι που τον οδήγησαν σε αυτή τη συγγραφική απόπειρα: η αναγνώριση τόσο από τον απλό κόσμο όσο και από τους πολιτικούς του αντιπάλους δύο βασικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητάς του: της τιμιότητας και του πατριωτισμού.

Σχετίζονται όλα τα παραπάνω με το περιβάλλον εντός του οποίου γράφονται και εκδίδονται; Σύμφωνα με την υπόθεση που υποστηρίζουμε εδώ, η συγκυρία είναι καθοριστική. Την εν λόγω δεκαετία σημειώνεται στην κοινωνία η απαξίωση της πολιτικής και των κομμάτων, ενώ η σκανδαλολογία και η διαφθορά βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη της πολιτικής αντιπαράθεσης. Μέσα σε αυτό το κλίμα ο Πλαστήρας επανεμφανίζεται –φυσικώ τω τρόπω θα έλεγε κανείς– για να αποτελέσει το μέτρο σύγκρισης μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, εκφράζοντας εμμέσως την επιθυμία «να επιστρέψει ο ήρωας και ο χαμένος του κόσμος».¹⁰⁸ Να προσθέσουμε εδώ ότι στο ίδιο πλαίσιο φαίνεται να εντάσσεται και η διεξαγωγή της αφιερωμένης στη μνήμη του Πλαστήρα ειδικής συνεδρίασης της Βουλής¹⁰⁹ που έλαβε χώρα το 2009. Όπως και στις βιογραφίες, έτσι και στη συζήτηση αυτή, αναδεικνύονται ως κατεξοχήν χαρακτηριστικά του Πλαστήρα η ανδρεία, ο πατριωτισμός και η τιμιότητα. Έτσι, στην αυγή του 21ου αιώνα, βοήθουσης και της χρονικής απόστασης, ο Πλαστήρας παρουσιάζεται ως ένα πρόσωπο υπεράνω κομμάτων ταγμένο στην υπηρεσία της χώρας με ένα προφίλ περισσότερο εθνικό-ηθικό¹¹⁰ και λιγότερο πολιτικό.

107. Ως τέτοιοι κατονομάζονται εδώ ο Ρήγας, ο Κολοκοτρώνης, ο Καποδίστριας, ο Πλαστήρας και ο Δαβάκης.

108. Σπ. Ι. Ασδραχάς, *Ιστορικά απεικασματα*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1995, σ. 215.

109. Βλ. Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής, 4 Φεβρουαρίου 2009.

110. Ακριβώς αυτά τα «εθνικά» χαρακτηριστικά επιτρέπουν την αναγνώρισή του, για πρώτη φορά, από όλο σχεδόν το πολιτικό φάσμα.

Επιμύθιο

Το προσωνόμιο «Μαύρος Καβαλάρης» επέδειξε, μεγάλη αντοχή στο χρόνο, παρά τους σκοπέλους στους οποίους κάποιες φορές προσέκρουσε και του προκάλεσαν άλλοτε βαθύτερα και άλλοτε επιφανειακότερα «τραύματα». Κι αυτό γιατί μέσα στην καταστροφή απέκτησε το χαρακτήρα μύθου που ρίζωσε βαθιά στο θυμικό –ιδίως των στρατιωτών και των προσφύγων. Ο μύθος αυτός, όμως, αντιστοιχούσε σε ένα πρόσωπο εν ζωή, με δράση στρατιωτική και πολιτική, που δεν σταμάτησε στη Μικρά Ασία αλλά συνεχίστηκε μέχρι το τέλος της ζωής του. Ο μυθικός «Μαύρος Καβαλάρης» έδινε έτσι ένα σαφές πλεονέκτημα στον Πλαστήρα, καθώς αποτελούσε την «κολυμβήθρα του Σιλιάμ», στην οποία είχε τη δυνατότητα να αναβαπτίζεται κάθε φορά που οι πολιτικές περιστάσεις το απαιτούσαν.

Πριν φθάσουμε στην εξιδανίκευση της δεκαετίας του 2000, θα μπορούσαμε σχηματικά να διακρίνουμε τρεις φάσεις στις βιογραφίες: της αναγνώρισης / εδραίωσης (1923-1924), της υπεράσπισης / δικαίωσης (1933) και, τέλος, της κομματικής αξιοποίησης (1947-1953). Όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε, η δημοσίευση των βιογραφιών του Πλαστήρα σχετίζεται απόλυτα με το πολιτικό πλαίσιο της εποχής τους, συνιστώντας ένα πολιτικό εργαλείο που αξιοποιήθηκε κάθε φορά με συγκεκριμένη στόχευση. Οφείλουμε πάντως να επισημάνουμε ότι οι βιογραφίες των εφημερίδων έχουν μεγαλύτερης ακρίβειας και έντασης πολιτική στόχευση, καθώς συνδέονται άμεσα με την τρέχουσα επικαιρότητα και «συνομιλούν» με αυτήν, ενώ παράλληλα γνωρίζουν μεγαλύτερη διάχυση από τις εκδεδομένες. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά ήταν αυτά ακριβώς που προκάλεσαν και αντιδράσεις τις οποίες δεν συναντήσαμε στην έκδοση των βιβλίων. Η καθημερινή δημοσίευση –συνήθως πρωτοσέλιδη– των βιογραφιών στις εφημερίδες, τις μετέτρεπε σε καθημερινό πολιτικό γεγονός, το οποίο γεννούσε καθημερινές πολιτικές αντιδράσεις.

Σε κάθε φάση η υπενθύμιση / επαναφορά του «Μαύρου Καβαλάρη» βρίσκεται σε συνάρτηση με το πολιτικό περιβάλλον, με απώτερο στόχο την απόκτηση πολιτικού πλεονεκτήματος. Και εδώ προκύπτει το εύλογο ερώτημα: είναι ο ίδιος ο Πλαστήρας αυτός που προκαλεί τη συγγραφή των βιογραφιών; Παρ' ότι το ερώτημα δεν μπορεί να απαντηθεί με απόλυτο τρόπο, δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι ο Πλαστήρας ήταν ο «μαέστρος», ο οποίος ενορχήστρωνε την έκδοσή τους, παρά το ότι ωφελείται προσωπικά.

Όπως είδαμε –με εξαίρεση το βιβλίο του Πεπονή– για κάποιες από αυτές είχε λάβει γνώση του κειμένου, ενώ κάποιες άλλες φαίνεται να τις είδε για πρώτη φορά τυπωμένες.¹¹¹ Σε κάποιες περιπτώσεις το όφελος ενός ευρύτερου πολιτικά χώρου (όπως, για παράδειγμα, το 1933 του Εθνικού Συνασπισμού και το 1952 του Κέντρου) δεν μπορεί να παραγνωριστεί και ενδεχομένως κάποιες από αυτές να έχουν συνταχθεί ακόμα και εν αγνοία του, από ένα κύκλο ανθρώπων που θέλησαν να υψώσουν το «λάβαρα» του «Μαύρου Καβαλάρη», προκειμένου να συσπειρώσουν τις μάζες γύρω από έναν πολιτικό στόχο.

Ακριβώς εξαιτίας της πολιτικής δύναμης που φαίνεται να διέθετε ο «Μαύρος Καβαλάρης», εναντίον του θα στραφούν και οι πολιτικοί αντίπαλοι. Παρά το ότι το θέμα αυτό δεν είναι δυνατόν να καλυφθεί στο παρόν κείμενο, δεν μπορούμε να μη σημειώσουμε εδώ ότι όπως ο πολιτικός χώρος στον οποίο ανήκει θα τον προβάλει όποτε κρίνει σκόπιμο, έτσι και οι αντίπαλοι, τόσο προπολεμικά, όσο και μεταπολεμικά, κάθε φορά που θέλουν να πλήξουν πολιτικά τον Πλαστήρα ή τον χώρο στον οποίο εντάσσεται, θα προσπαθήσουν να γκρεμίσουν τους δύο πυλώνες στους οποίους στηριζόταν ο «Μαύρος Καβαλάρης»: τον πατριωτισμό και την πίστη στη δημοκρατία. Έτσι, προπολεμικά, κατηγορήθηκε ως «ένοχος» για την άτακτη υποχώρηση του στρατού στο μικρασιατικό μέτωπο,¹¹² και «αντάρτης» εναντίον της δημοκρατίας μετά το κίνημα του 1933. Μεταπολεμικά, κατηγορήθηκε ως «προδότης» την περίοδο του ελληνοϊταλικού πολέμου, «συνοδοιπόρος» του ΚΚΕ¹¹³ και «Ιούδας της δημοκρατίας».¹¹⁴

111. Τέτοια φαίνεται να είναι η περίπτωση της έκδοσης της Άννας Παπαδοπούλου.

112. Ο Ιωάννης Μεταξάς τον Ιούνιο του 1924, με άρθρο του στην *Καθημερινή*, θα υποστηρίξει ότι ο Πλαστήρας φέρει ευθύνες για την άτακτη υποχώρηση μετά την κατάρρευση του μετώπου και την αιχμαλωσία του συνταγματάρχη Τρικούπη, ενώ την ίδια περίοδο θα δημοσιευθεί η απόρρητη μέχρι τότε έκθεση της ανακριτικής επιτροπής επιχειρήσεων Μικράς Ασίας Αυγούστου 1922, από το *Ελεύθερον Βήμα* (23 Ιουνίου 1924) «διά να σταματήσουν αι φρικταί φλυαρίαί των επιθυμούντων να ερμηνεύσουν την αποσιώπησιν του κειμένου ως ομολογίαν κάποιας φοβεράς ενοχής. Ενοχή δεν υφίσταται παρά εκείνη, η πρώτη δικασθείσα».

113. Τον χαρακτηρισμό αυτό θα του αποδώσει η «εθνικόφρων παράταξις» μετά τον πόλεμο, κατηγορώντας τον, εμμέσως, για «εθνική προδοσία».

114. Ο χαρακτηρισμός αυτός θα του αποδοθεί από το ΚΚΕ μετά την υπαναχώρησή του στην εφαρμογή των μέτρων επιείκειας.

Είναι φανερό ότι και εδώ, όπως έχει σημειώσει εύστοχα ο Αλέξης Πολίτης, «μια προσπάθεια απομυθοποίησης συχνά αντικαθιστά, απλώς, τον παλαιό μύθο με το αντίστροφό του».¹¹⁵

Συνετέλεσαν οι βιογραφίες του Πλαστήρα στην επιβίωση του «Μαύρου Καβαλάρη»;¹¹⁶ Εκείνο που μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι αυτό που προσέφεραν είναι η δημιουργία της συνέχειας που ένωσε αριστοτεχνικά αυτόν τον αναγνωρισμένο θρύλο με τη μετέπειτα δράση του προσώπου. Ο «επαναστάτης» του 1922, ο κινηματίας του 1933, ο πρωθυπουργός του 1945 και ο πολιτικός του 1949-1953 ανάγονται μέσω των κειμένων στον «Μαύρο Καβαλάρη», τα χαρακτηριστικά του οποίου αναγνωρίζουν κάθε φορά, κατασκευάζοντας έτσι μια ιδιότυπη «προγονική γραμμή», όπου «πρόγονος» του Πλαστήρα είναι ο μύθος του. Ένας μύθος που φαίνεται να αντέχει μέχρι σήμερα.

---

115. Βλ. Αλέξης Πολίτης, *Το μυθολογικό κενό*, Αθήνα, Πόλις, 2000, σ. 67.

116. Να σημειωθεί εδώ ότι σχεδόν όλες οι βιογραφίες χρησιμοποιούν το πρωσωνύμιο στον τίτλο ή στον υπότιτλό τους, ενώ και στην εικονογράφηση των περισσότερων βιογραφιών οι φωτογραφίες που κυριαρχούν είναι από τη στρατιωτική δράση του στη Μικρά Ασία.